

Mentalitat i comportament social en la catalunya Occidental durant l'època isabelina (1833-1868)

Quintin Casals Bergés (Universitat de Lleida)

Resum /Resumen /Abstract

En el present treball analitzarem el pensament, actituds i valors del grup dominant liberal en la ciutat de Lleida durant l'època isabelina (1833-1868). El nostre propòsit serà el d'intentar superar les evidents diferències ideològiques que havia entre els seus membres (principalment les polítiques entre liberals moderats i progressistes) per trobar els valors bàsics acceptats en el comportament social dominant en la Lleida de mitjan segle XIX. D'aquesta manera, delimitant aquesta actitud col·lectiva intentarem arribar a la mentalitat de la comunitat al voltant de les seves costums.

En el presente trabajo analizamos el pensamiento, actitudes y valores del grupo dominante liberal en la ciudad de Lérida durante la época isabelina (1833-1868). Nuestro propósito será el de intentar superar las evidentes diferencias ideológicas que había entre sus miembros (principalmente las políticas entre liberales moderados y progresistas) para encontrar los valores básicos aceptados en el comportamiento social dominante en la Lleida de mediados del XIX. De esta manera, delimitando esta actitud colectiva, intentaremos explicar la mentalidad de la comunidad acerca de sus costumbres.

In the present work we analyze the thought, attitudes and values of the liberal dominant group in the city of Lleida during the Isabelino period (1833-1868). Our purpose will be to try to surpass the evident ideological differences that there were among their members (mainly the policies among moderate and progressive liberals) to find the basic values accepted in the dominant social behavior in the Lleida of mid the XIX. This way, delimiting this collective attitude, we will try to explain the mentality of the community about their habits.

Paraules clau /Palabras clave /Key Words

Mentalitat, comportament social, Lleida, liberalisme, valors, actituds
 Mentalidades, comportamiento social, Lérida, liberalismo, valores, actitudes
 Mentality, social behavior, attitudes, values, liberalism, Lleida

139

1.Una societat (encara) elitista

La mentalitat, la visió de la societat i del món que els envoltava dels intel·lectuals ponentins del segle XIX era molt diferent a la nostra perspectiva analítica.¹ El moviment

¹ En aquest sentit, seguim els criteris encetats en l'estudi de les mentalitats col·lectives arran de la publicació en 1929 de la revista *Annales* dirigida per Lucien Febvre i Marc Bloch. Tanmateix, qui desenvolupà millor la idea fou VOVELLE, Michel, *Ideología y Mentalidades*, Barcelona, Ariel, 1985; i qui fa un bon resum sobre el tema BARROS, Carlos, "Historia de las mentalidades, historia social", *Estudios Históricos, Anuario de la Maestría en Historia de la Universidad Autónoma Metropolitana*, 2 (1994), pp. 31-69 (http://www.h-debate.com/cbarros/spanish/hm_historia_social.htm); i "Historia de las mentalidades I", *Historia Viva. La historia en crecimiento* (edición digital en WORD, http://72.14.203.104/search?q=cache:msn6VuNwaVcJ:www.educarchile.cl/humano2/h2/asp/home.asp%3Fid_entity%3D783153%26id_group%3D783075%26Show%3D+educarchile+%22carlos+barros%22&hl=es&gl=es&ct=clnk&cd=2, revisión febrero 2006), "Historia de las mentalidades II", *Historia Viva. La historia en crecimiento* (edición digital en WORD, http://72.14.203.104/search?q=cache:msn6VuNwaVcJ:www.educarchile.cl/humano2/h2/asp/home.asp%3Fid_entity%3D783153%26id_group%3D783075%26Show%3D+educarchile+%22carlos+barros%22&hl=es&gl=es&ct=clnk&cd=2, revisión febrero 2006).

romàntic de mitjan vuit-cents exagerava el moment de canvi que vivien, segurament perquè es contraposava a l'estatisme de la societat de l'antic règim que deixaven al darrere (1717-1833), però els progressos en els usos i costums comunitaris eren encara mínims. Miquel Ferrer, professor d'història a l'institut de Lleida, republicà més endavant i una de les ments més avançades a Ponent ho resumia en el segon número de la revista *El Alba Leridana*, el 6 d'octubre de 1859, quant deia que “nos avergonzariamos de participar del error vulgar que supone los tiempos antiguos mejores que los que alcanzamos bajo el punto de vista de las costumbres públicas y privadas.”²

Tanmateix, l'Església i la seva doctrina continuava sent el referent moral per a la majoria d'habitants, per la qual cosa l'aparell dirigent eclesiàstic reaccionà amb virulència davant qualsevol mínima renovació sociocultural que se li posés al davant. Tres anys després de l'escrit de Ferrer, mossèn Josep Maria Escolà, per exemple, feia un al·legat dels principis que l'havien impulsat a fundar l'Acadèmia Mariana de Lleida en 1862. Així, en el dia de la inauguració de la entitat, per una banda manifestava el seu amor per Maria, però també que:

*no en esto solo se funda la necesidad de la Academia. Lo que la hace todavía más necesaria es la corrupción, la iniquidad, la depravación del presente siglo; este torrente devastador que todo lo arrolla; esa propaganda impía que todo lo pierde; ese mortífero veneno que se bebe como agua, y que propinando con dorada copa, apenas deja un labio solo sin infectar, sin ennegrecer.*³

Els dirigents eclesiàstics de Lleida van viure a la defensiva dels canvis liberals i marcaren la pauta d'uns valors morals molt conservadors durant el XIX, que s'alinearen majoritàriament amb l'absolutisme fins al 1833 i amb el moderantisme i el carlisme fins al 1868. En els discursos eclesiàstics sovintejaren els avisos apocalíptics per als joves pels perills que comportava la modernització i apostaven, gairebé totalment, pel tradicionalisme. A més a més, la Mariana fou l'associació cultural moderada més representativa de Lleida i una de les més conegudes a fora de la ciutat, per la qual cosa el seu ideari era un punt de referència cultural, sobretot si tenim en compte que el poeta Lluís Roca Florejachs (Lleida, 1830-1882), màxim exponent de la Renaixença lleidatana, fou nomenat secretari de la primera junta, ja que era un dels socis fundadors i col·laborà activament en els actes que organitzava la institució. Per tant, cal concloure que una part de la intel·lectualitat lleidatana no discrepà moralment gens amb els portaveus de l'aparell oficial eclesiàstic; mentre que els sectors progressistes, com veurem més endavant, només discutiren qüestions de matís, però de cap manera s'oposaren al paper de guia espiritual i promotora de valors socials de l'Església en la nova societat liberal burgesa en formació.

² FERRER GARCÉS, Miquel, “Lérida 6 de Octubre”, *El Alba Leridana*, 2 (6 d'octubre de 1859), p. 1. Miquel Ferrer Garcés (Lleida, 1816-1896). Advocat, polític i professor d'institut, camps, tots ells, en els quals aconseguí una notable presència. Diputat a Corts (1854 i 1869-70) votà contra la monarquia d'Isabel II en 1854 i es declarà partidari de la República en 1869. Fou governador civil de Barcelona i per a diverses direccions generals a Madrid. Fou un dels principals impulsors de la vida cultural lleidatana al llarg de tot el segle XIX, ja que fou nomenat diverses vegades director de l'Institut d'Ensenyament Secundari, president de l'Orfeó Lleidatà en 1869, primer president de la Societat Lleidatana de Belles Arts creada en 1875, president de l'Ateneu de Lleida de 1870 a 1875 i president de la Societat Econòmica d'Amics del País. A banda, entre 1874 i 1896 fou nomenat tres cops degà del Col·legi d'Advocats de Lleida. CASALS, Quintí, *Polítics de Lleida*, Lleida, 2002, pp. 256-257; i *Els Inicis de la historiografia contemporània a Lleida*, Poble de Claramunt, Ajuntament de Poble de Claramunt, 2010.

³ ESCOLÀ, Josep Maria, *Anales de la Academia Bibliográfico-Mariana*, año 1 (1863), p. 9.

En aquest sentit, el sector progressista lleidatà apostà, cap a mitjan segle XIX, per l'eclecticisme ideològic, que no era una altra cosa que l'intent de cercar una transacció amb la direcció catòlica perquè els científics poguessin investigar amb més llibertat. El mateix Ferrer i Garcés, demòcrata convençut, manifestava en els seus escrits inicials un ideal de trobada entre ciència i religió, que quedaria a mig camí entre la tolerància que proposava el filòsof francès François Guizot i l'intolerant que postulava Jaume Balmes.⁴ Ferrer inicialment observava que:

*negamos desde luego que los grandes sucesos, con que se anuncia la vida de los pueblos, no reconozcan otro origen que el mezuino de la voluntad individual: creemos por el contrario con Guizot, y aun podemos decir que con casi todas las escuelas históricas, que hay un destino general de la humanidad. Reconocemos con Bossuet y acatamos la providencia, que tiene desde lo mas alto de los cielos las riendas de todos los reinos y los corazones todos en su mano; pero no cerramos por esto el libro renunciando á la averiguacion de otras verdades.*⁵

L'any següent, el prevere Joan Feliu, professor de Religió de l'institut, contestava a Ferrer amb claredat. Feliu no veia malament la reconciliació "de la Filosofia con la Religión" per aconseguir "la fraternidad universal último resultado del Catolicismo sobre la tierra; la instruccion bien dirigida obrará esta reconciliacion". Però continuava dient que:

*el clero debe ser hoy lo que fue siempre, la antorcha de las inteligencias y la luz del mundo; está llamado á ejercer una grande influencia de ilustracion, de saber y sobre todo de virtud. Preciso es pues que se apodere de la mayor parte de las altas ciencias modernas, especialmente de las naturales y las fisiológicas para convertirlas en ventaja de la Religion, y para esparcir tambien nuevas luces capaces á la vez de revelar plenamente al hombre moral.*⁶

⁴ François Pierre Guillaume Guizot (4 d'octubre de 1787 -12 de setembre de 1874) va ser Primer Ministre de França i historiador. Va néixer a Nimes dins una família burgesa hugonot, el seu pare va ser executat a Nimes durant la Revolució Francesa. La seva mare s'exilià a Ginebra on Guizot va ser educat i allí va rebre la influència de les idees de Rousseau. El 1812 va ocupar la càtedra d'història moderna de la Universitat de la Sorbona. Va escriure una *Histoire de Charles Ier* (1826-1827, 2 Vols.) mostrant una actitud imparcial molt característica de la seva obra, i *Histoire générale de la civilisation en Europe* (1828) i *Histoire de la civilisation en France* (1830, 4 Vols.) que són considerades obres clàssiques de la historiografia. Durant 26 anys va ocupar diversos càrrecs com els dels ministeris d'Interior, Afers Estrangers i Primer Ministre de França. Els eclèctics també foren anomenats doctrinaris. Dirigits per Royer-Collard, aquests liberals realistes estaven en favor d'una monarquia constitucional amb un dret al sufragi fortament restringit. Luis XVIII, un cop restaurat en el seu tron, havia promulgat la Carta Atorgada de 1814, que establí un sistema bicameral, amb Càmera alta de pars i Càmera dels Diputats (baixa), triats mitjançant una llei electoral molt restrictiva: només uns 100.000 francesos amb dret al vot. Durant la monarquia de Luis Felipe o monarquia de Juliol (1830-1848) els doctrinaris van ser liderats per François Guizot. Jaume Llucià Balmes i Urpià (Vic, 28 d'agost de 1810 - Vic, 9 de juliol de 1848) fou un filòsof i teòleg català. Estudià al Seminari de Vic, i es va doctorar en teologia a la Universitat de Cervera l'any 1834. Es va instal·lar a Barcelona on dirigí la revista *La Sociedad* i publicà "Consideracions polítiques sobre la situació" amb gran èxit. Viatjà per Anglaterra i França. L'any 1845 es traslladà a Madrid on fundà el diari «El Pensamiento de la Nación». Seguidor del pensament de Sant Tomàs de Aquino, va veure amb escepticisme les possibilitats de triomf de les reivindicacions nacionals catalanes i del liberalisme.

⁵ FERRER GARCÉS, Miguel, *Oracion Inaugural leida por el Licenciado en Jurisprudencia, Catedrático de Geografía é Historia en el Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida, Miguel Ferrer y Garcés, en la Solemne apertura del curso escolar de 1849 á 1850, 1 de Octubre de 1849*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1849, pp. 11-17.

⁶ FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbitero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850, p.

En conseqüència, Feliu el que volia dir era que el clergat no cediria sense oposició els regnes de la instrucció i la ciència al liberalisme més progressista.

Els historiadors de Lleida ja hem definit en altres treballs el programa i els arguments de les dues grans faccions polítiques dominants de la Lleida liberal fins a la revolució de 1868.⁷ Reiterem que el joc de partits amb opcions reals de governar es debaté entre els moderats, el sector social més conservador, i els progressistes, més avançats en propostes i partidaris d'una participació sociopolítica més ampla. Tanmateix, l'ideal de societat burgesa censatària que defensaven ambdós partits era molt similar, ja que, per exemple, es discutien per donar el vot a un número més o menys reduït de ciutadans masculins segons els seus ingressos, però tots dos partits es negaven a donar-lo a tots.

Així, només els demòcrates, molts cops confosos amb el qualificatiu de republicans, proposaren un canvi social més radical cap a l'esquerra quan sorgiren com a partit en 1849. Aquesta nova branca escindida de les files progressistes preconitzà el sufragi universal masculí i majors llibertats individuals per als individus de la societat. En aquest sentit, massa sovint la historiografia ha qualificat ràpidament de republicans o partit republicà als primers demòcrates, quan encara no tenien definit clarament el seu programa en dates tan pretèrites.⁸

Amb tot i amb això, els límits ideològics de la societat burgesa isabelina quedaren marcats de ben antuvi, ja que inicialment el Partit Demòcrata s'hagué de mantenir en la clandestinitat per la prohibició del Govern moderat a la seva legalització, que acusà als seus dirigents de relacionar-se amb la Societat Secreta *Hijos del Pueblo* fundada per Fernando Garrido. De fet, no fou fins després de la Revolució Progressista de 1854, que propicià l'anomenat Bienni Progressista (1854-1856), que el partit fou

5 i 16. Joan Feliu era prevere. El curs 1845-1846 ingressava en la plantilla de professorat de l'Escola de Magisteri de Lleida per impartir l'assignatura de Religió i Moral fins al 1852. Paral·lelament, des del curs 1845-1846 feia de professor de religió de l'institut de segon ensenyament de Lleida.

⁷ LLADONOSA, Manel, *Carlins i liberals a Lleida (1833-1840)*, Lleida, Pagès editors, 1993; CASALS, Quintí, *El Trienni Progressista a lo Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, Pagès Editors, 2000; i PONS, Josep MARIA, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Lleida, Pagès editos, 2002.

⁸ El Partit Demòcrata fou una escissió de l'ala esquerrana i radical del Partit Progressista fundat pels diputats José Ordax Avecilla, Nicolás María Rivero, Aniceto Puig i Manuel Aguilar. Aquests van aprovar un programa on reclamaven el ple reconeixement dels drets i les llibertats individuals, el sufragi universal, la completa desamortització civil i l'aboliment de les quintes. La legalització del partit durant el Bienni Progressista (1854-1856), l'ajudà a atraure progressistes descontents, republicans i socialistes, aquests darrers atrets pel seu *Catecismo democrático* (publicat en 1852), de caire obrerista. Va tenir com a òrgans de difusió els diaris: *La Asociación* (Madrid, 1850), *El Trabajador* (Madrid, 1851-1852), *La Actualidad* (Barcelona, 1852-1853) i *El Iris del Pueblo* (Palma, 1855-1856). A Catalunya va aplegar militants dels republicanisme tradicional i seguidors d'Étienne Cabet, com Narcís Monturiol, Abdó Terrades, Francesc de Paula Cuello i Prats, Pere Montaldo, Ceferí Tresserra i Josep Anselm Clavé. El retorn a la clandestinitat va radicalitzar els dirigents que van apostar per la via revolucionària el 1859 (a Olivenza per Sixto Cámara) i 1861 (aixecament de Loja dirigit per Rafel Pérez del Álamo). El seu fracàs, però, els va dur a un debat polític intern que es traduí en l'adopció definitiva del republicanisme (federalista o unitarista) i en interessar-se en la política social. El 1860 Francesc Pi i Margall, director des del 1864 de *La Discusión*, s'imposà als dirigents Orense i Garrido. L'arribada al poder del moderat Ramon María Narvaez els obligà a aliar-se als progressistes, i després del fracàs de la insurrecció de 1866, participaren en el Pacte d'Ostende que conduiria més tard a la seva participació en la Revolució de 1868.

legalitzat i el seu ideari publicat a través de la premsa i altres escrits doctrinaris.⁹

Si bé es cert que el Partit Demòcrata es decantava per un sistema de govern federal, no ho manifestà explícitament en el seu programa polític fins al 1860. En aquest sentit, aquesta qüestió provocà l'escissió definitiva posterior entre dues faccions del propi partit: demòcrates i republicans, a finals de 1868 quan, després del moviment insurreccional del setembre d'aquell any que provocà l'abdicació d'Isabel II, els demòcrates es declararen monàrquics, i els federals, encapçalats per Francesc Pi i Maragall i el lleidatà Miquel Ferrer Garcés fundaren el Partit Republicà Democràtic Federal. Per tant, creiem erroni que la historiografia espanyola els identifiqui en conjunt com a republicans des del seu inici com a partit en 1849, i no fins a la seva constitució real com a partit en 1868.

Amb tot, és evident que fins després de la revolució de 1868 no es podia parlar amb total llibertat de canviar un sistema de govern monàrquic per un de republicà, “puesto que no podía pronunciarse la palabra *República* en un sistema de gobierno como el que hasta entonces nos regía. Así es que los partidarios del gobierno del pueblo por el pueblo se conocían con el nombre de demócratas con cuyo título se hacían los trabajos y se publicaban sus periódicos”.¹⁰

Juan Miguel Sánchez de la Campa, editor del diari *Eco del Segre* de Lleida i professor de matemàtiques a l'institut de la mateixa ciutat, resumia l'ideari demòcrata en 1854, després de donar suport a la revolta progressista radical desenvolupada aquell estiu:

*La marcha de los acontecimientos tan varia como la imaginacion ha conducido al pais á un punto que puede y debe considerarse como límite de una época, como principio de otra completamente nueva (...) en una palabra, la libertad de cada individuo tiene, segun nuestro entender, por límite el derecho de otro y el derecho de todos la libertad del individuo; en este principio y fundándose en él, el rico debe confiar en conservar sus bienes y el pobre salir de su mísero estado.*¹¹

⁹ Entre aquests destaca el del citat GARRIDO, Fernando, *La república democrática, federal universal, nociones elementales de los principios democráticos dedicadas á las clases productoras*, Lerida, José Sol, 1855 (40 pp.), publicat a Lleida en una estància del seu autor en aquesta ciutat.

¹⁰ BAUTISTA, Marcelino, *Los diputados pintados por sus hechos: colección de estudios biográficos sobre los elegidos por el sufragio universal en las Constituyentes de 1869*, Madrid, R. Labajos y Compañía, 1869, V. 3, p. 70.

¹¹ SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *Eco del Segre*, segunda época, 1 (1 d'agost de 1854), presentació. Juan Miguel Sánchez de la Campa (¿- Burgos, 1885), llicenciat en ciències físicomatemàtiques, va estar relacionat amb Lleida fins al 1855. Fins aquella data fou professor de matemàtiques de l'Institut de Secundària de Lleida en dues fases, centre en el qual també actuà en algun moment com a secretari. El curs 1853-1854 fou traslladat a Conca, però més endavant, un cop triomfà la revolució de juny-juliol de 1854 tornà a Lleida, reedità un diari que havia fundat anteriorment (*Eco del Segre*), des del qual preconitzava les seves propostes polítiques democràtiques, i formà part de la Junta de Govern creada en la ciutat per reconduir el moviment revolucionari de l'estiu de 1854. Després, en acabar la revolució del 54, marxà a Càceres, on en 1857 exercia de professor de secundària, i posteriorment a Burgos, on acabà treballant de conservador del Museu Històric Arqueològic d'aquella ciutat de 1871 a 1885. Fou nomenat cavaller de Carles III i d'Isabel II. Vegeu *Revista de Instrucción Pública*, Año V, 14 (05.01.1859), p. 438. *Discurso pronunciado el 1 de Noviembre de 1843 en la apertura del Instituto Leridano por Don Juan Miguel Sánchez, Catedrático de 2º año de Matemáticas. Director de la escuela de Dibujo Lineal en dicho Instituto. Agrimensor é individuo de la Sociedad Económica de Amigos del País*

El matemàtic es mostrava conseqüent amb la revolució i, fins i tot, criticà la forma com els progressistes lleidatans manipularen aquest pronunciament popular de 1854 per assolir de nou el control de les institucions locals:

*La Diputacion provincial de Lérida compuesta de un Administrador de Rentas, un Catedrático del Instituto, un Comisario de Montes y un propietario ha comenzado a funcionar. (...) Bajo un gobierno absoluto ó bajo mando polaco pueden existir cosas como estas. (...) Si á esto están reducidas las conquistas de la revolucion, pudieran muy bien los defensores de las barricadas haberse ahorrado la molestia de batirse y gastar pólvora, que al paso que vamos será en salvas.*¹²

El metge Jaume Nadal Meroles (Lleida, 1804-1872), un dels implicats, contestà a Sánchez en el següent número, en una carta que s'inserí íntegra al *Eco del Segre*. La seva sentència era el resum de la realitat:

*Lamento sí que en los primeros momentos del triunfo del partido liberal aparezca la discordia entre nuestras filas, para ser hoy objeto ridículo del bando contrario, y mas adelante blanco débil de sus acertados tiros.*¹³

Progressistes i demòcrates, com hem dit més amunt, començarien a caminar separats molt aviat, però el metge no n'era conscient llavors. Els representants del que s'anomenava Gran Partit Liberal de Lleida podien confluïr en moments puntuals per derrotar als moderats, els quals relacionaven amb els antics absolutistes i eren considerats un enemic comú com succeí el setembre de 1868, però el seu ideari polític i social els feia futurs rivals. Així les coses, els progressistes de centre s'atansaren als liberals moderats, fins que fundaren el partit de convergència Unió Liberal, i el demòcrates defensaren a partir d'aquell moment sense embuts els drets dels grups més humils de la societat.¹⁴

144

de la Capital de la Provincia, Lleida, José Sol, 1843; Biblioteca Cervantes, *Carpetilla de expediente sobre la propuesta de nombramiento de Manuel Martínez Añibarro como Conservador del Museo de Burgos, en sustitución de Juan Miguel Sánchez de la Campa*. Va escriure, entre altres obres, *La instruccion pública y la sociedad. Consideraciones acerca de la influencia de la instruccion pública en España*, Madrid, 1854; i *Historia Filosófica de la Instrucción Pública en España*, 2 V., Burgos, 1871-1874, entre altres obres.

¹² SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *Eco del Segre*, segunda época, 22 (25 d'agost de 1854), p. 1.

¹³ NADAL MEROLES, Jaume, *Eco del Segre*, segunda época, 24 (28 d'agost de 1854), p. 3. Jaume Nadal i Meroles (Lleida, 1804-1872), metge i professor de l'institut. Fou regidor en 1837, alcalde segon en 1839, vocal de la diputació en 1841-1842 i en 1854 pel partit de Lleida. Vicedirector, primer, i director després de la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida. Fou distingit amb la creu de la reial ordre americana d'Isabel la Catòlica, lliure de despeses, i amb la de Carles III. Ocupà el càrrec de director de l'institut del 16 d'octubre del 1854 al 1857, en un primer moment, i de l'1 d'octubre del 1868 al 5 de setembre del 1872, dia de la seva mort, en segona instància. També era un dels grans propietaris de la província de Lleida per la compra de terres desamortitzades. En 1861 era el 18è més gran contribuent per rústica de la província. CASALS, Quintín, *Polítics de Lleida*, Lleida, Universitat de Lleida, 2002, pp. 246-249; *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, 143 (23.11.1861), p. 3; i *Revista de Instrucción Pública*, Año V, 28 (12.04.1860), p. 438.

¹⁴ La Unió Liberal fou un partit polític espanyol sorgit de l'aliança electoral que després de la revolució del 1854 van concertar diferents polítics moderats no absolutistes i progressistes no exaltats, i que va substituir en alguns espais de temps al Partit Moderat en el govern d'Espanya en el període que va de 1856 a 1868. Des de les eleccions de 20 de setembre de 1858, quan va obtenir la majoria dels escons a les Corts, el cap del partit fou Leopoldo O'Donnell. L'origen social dels qui el donaven suport era força variat: nobles, advocats, empresaris, comerciants, banquers, militars i funcionaris. No es tractava d'un partit amb un bagatge ideològic, sinó que era pragmàtic i els seus principis bàsics era conservar la monarquia com a

Altrament, també existia el pensament reaccionari compartit per un ample sector oficial de l'Església, del qual hem mostrat dos exemples més amunt, i els carlins, propers a un absolutisme ja impossible, que pressionaven perquè els moderats fossin encara més conservadors i limitessin la participació social i política en les decisions del país. En aquest sentit, els polítics del cantó conservador foren, de llarg, els que menys es prodigaren en els seus escrits, per la qual cosa foren els eclesiàstics els que feren a Lleida la feina de divulgació ideològica del moderantisme. Prenem de nou l'escrit de Joan Feliu, mestre de religió de l'institut, com a exemple del pensament apocalíptic que vaticinava el catolicisme davant els avenços i la modernitat i:

(...) una Filosofía, que hace alarde de la independencia del pensamiento, y que se desdeña de todo consorcio con la Religión revelada. Pero ¿qué Filosofía es esta, señores? Ha! Vuestra ilustrada sensatez la ha señalado ya con la merecida nota de rebelde é ingrata (...) El racionalismo arrastra la humanidad á la destrucción, al caos, á la nada". Joan Feliu aconsellava directament a no pensar: "ambicionad únicamente el ser hombres de bien, ciudadanos útiles y verdaderos cristianos. Lo conseguireis si cumplís religiosamente los deberes de cristiano; si nunca olvidais que el gran dogma del Catolicismo es que el hombre es hermano del hombre, y Dios el padre universal."¹⁵

Amb els arguments anteriors damunt de la taula, és complicat parlar del pensament del segle XIX en ple segle XXI sense caure en anacronismes. Per això pot resultar fàcil minimitzar els canvis fets pels progressistes, però aquests canvis, a nivell moral, els hem d'avaluar amb la limitada voluntat i possibilitat transformadora social que van tenir els polítics liberals de mitjan segle XIX. Així, la realitat ens diu que, tot i tenir present la importància del seu pla per modernitzar la ciutat a nivell urbanístic i tecnològic, que va veure les iniciatives més destacades a partir de la segona alcaldia de Manuel Fuster Arnaldo (1859-1862), hem de limitar el seu contingut social.

En aquest sentit, creiem important matisar que el progressista no deixava de ser un projecte burgès que treballava per a la població, però només comptava amb la col·laboració d'una part de la seva opinió, les classes mitges i part de les benestants que li donaven suport. És cert que el projecte liberal moderat amb què s'oposava encara era més restrictiu i no es proposà modernitzar la ciutat mentre governà fins al 1859, però no ens hem d'enganyar: progressistes i moderats eren liberals i burgesos, i mostraven en els seus escrits un gran menyspreu i temor davant la possibilitat que les classes socials més

forma de govern però sense derives absolutistes, reformar l'administració pública en sentit centralista i oferir un cert grau de multipartidisme. Intentà reformar la llei de premsa i mantenir una política econòmica de fortes inversions públiques. Controlava els diaris *La Época*, *El Diario Español* i *La Correspondencia de España*. La Unió Liberal governà en dos períodes, 1858-1863 i 1865-1866, ocupant gairebé tots els escons de les Corts, i sempre amb Leopoldo O'Donnell com a president de govern, qui comptava amb el ministre de governació Manuel Posada Herrera. A la mort d'O'Donnell el 1867 fou substituït pel general Francisco Serrano Domínguez. Participà en la revolució de 1868 i en el govern que en sorgí. Tanmateix, fou desbordat per la proclamació de la Primera República Espanyola, i el 1874 la major part dels afiliats seguiren Antonio Cánovas del Castillo quan fundà el Partit Liberal Conservador. El seu programa descentralitzador li va permetre a Catalunya de rebre el suport de Joan Mañé i Flaquer i del *Diari de Barcelona*, on hi col·laboraven Manuel Duran i Bas, Estanislau Reynals i Rabassa i Josep Coll i Vehí, entre d'altres. Entre els membres del partit hi figurà l'advocat igualadí Celestí Mas i Abat. A Lleida comptà amb el suport de Manuel Fuster Arnaldo i Dídac Joaquim Ballester com a representants més destacats i el periòdic *El Alba Leridana* divulgava les seves propostes.

¹⁵ FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbítero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850.

humils de la ciutat poguessin organitzar-se i qüestionar el “seu” liberalisme. Així, els individus d'ambdós sectors manifestaren tostemps un sentiment de superioritat vers qualsevol dels col·lectius que governaven, que els predeterminaven per no cedir part del seu poder. A més a més, quant s'oposaren al Govern de Madrid ho feren sempre amb vocació estatal, és a dir, amb voluntat de participar dins el sistema centralitzat espanyol. Per tant, ambdós grups participaven del sistema liberal i només mostraven discrepàncies polítiques de matís, molt importants entre ells pel pas que significava per exemple governar amb un cens més gran que un altre, però limitades en un anàlisi global com el que es pretén.¹⁶

Josep Maria Pons, en el capítol “Un nou intent civilitzador de la població” de la seva tesi doctoral, fa una aproximació al món dels valors de la Lleida liberal de mitjan segle XIX, i conclou que els dirigents de la Unió Liberal, encapçalats per Fuster Arnaldo, menystenien les necessitats dels treballadors més humils i no dubtaven a decretar mesures arbitràries que perjudicaven els interessos econòmics de la població en benefici dels seus objectius polítics. Així, en motiu de la visita de la reina Isabel II a Lleida, el 5 i 6 d'octubre de 1860 per inaugurar l'arribada del ferrocarril a Lleida, l'alcalde Fuster prohibí des del dia 1 les feines habituals de la verema, una activitat bàsica de la població, mentre la reina romangués a la ciutat per evitar la brutícia i pudor que provocaven. En el fons, l'objectiu final de l'alcalde era donar una imatge diferent a l'habitual agrària de la ciutat (per vergonya?), i mostrar la fidelitat a la monarquia d'aquells progressistes que simpatitzaven amb la Unió Liberal.¹⁷

El tema és més greu, encara, si tenim en compte que l'estació de trens i els trajectes del ferrocarril entre Barcelona i Lleida ja funcionava i havien començat el 31 de març de 1860. El periòdic demòcrata *Aquí Estoy* era plenament conscient de la transcendència de l'esdeveniment i reflectia una major consideració vers la població de Lleida, ja que:

*(...) todos sus habitantes se han apresurado á acudir al punto hasta donde puede llegar aquella, con la satisfaccion pintada en sus semblantes; pues todos reconocen la importancia de un acontecimiento que, sobre cambiar la faz de esta provincia, es signo seguro é irrecusable de la vida y el progreso que alcanza nuestra generacion, aun á despecho de las miserables y bastardas tentativas de algunos espíritus malévolos y pretervos, á quienes incomoda todo lo que puede proporcionar los adelantos y el bien estar de mayor número.*¹⁸

Amb tot i amb això, la voluntat de les autoritats liberals de mitjan segle XIX era la de civilitzar i educar la població per integrar els lleidatans en el seu projecte i, així, no fessin cas de les emergents propostes polítiques, com la dels demòcrates, que els podien

¹⁶ Ja varen analitzar aquesta qüestió a CASALS, Quintí, “La Normativa municipal española a mediados del siglo XIX. Espacio electoral y definición social del modelo liberal en Lleida”, *Trienio*, 38 (novembre 2001), pp. 111-154.

¹⁷ PONS, Josep Maria, *El sistema polític a Lleida durant els anys de consolidació del liberalisme censatari (1843-1868)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, pp. 558-564. Hem de dir que la primera versió de l'estació bastida a Lleida fou derruïda completament per una forta ventada al març de 1860. *Aquí Estoy*, 21 (4 de març 1860), p. 4. A part, la primera locomotora arribà aquell mateix mes de març de 1860, concretament el dissabte 31 de març, a les 19'30 hores procedent de Barcelona. *Aquí Estoy*, 25 (1 d'abril 1860), p. 4

¹⁸ *Aquí Estoy*, 26 (8 d'abril de 1860), p. 4.

prometre una major autonomia social i personal. Per dur a terme el projecte es comptava, amb més o menys matisos, amb la col·laboració de l'Església, la qual es mostrà predisposada a renovar el seu paper per continuar exercint de guia espiritual de la nació. Per aclarir-ho una mica més emprarem les reflexions de l'advocat Manuel Fuster Arnaldo el novembre de 1859, uns mesos després d'assolir l'alcaldia de Lleida per segon cop. Les seves paraules, d'alguna manera, eren el reflex de la ideologia política que seguia el govern municipal liberal progressista. Fuster, del qual els historiadors hem exagerat les seves virtuts i hem obviat els seus defectes,¹⁹ no es prodigà gaire en els seus escrits, però era prou explícit quan afirmava que:

*las desigualdades políticas debían contribuir al provecho de la sociedad si se hubiera conservado la sencillez y pureza primitivas; pero los errores del espíritu, y los vicios del corazón desfiguraron horriblemente sus rasgos originales. La sentencia de l'alcalde era d'epitafi: La desigualdad política autorizada por el derecho natural, y por la ley escrita, es justa en sí misma; pero injusta en su abuso. Llavors, amb aquestes premisses sota el braç, es proposava contribuir a la formació d'una societat burgesa en què sus leyes deben ser todas conformes á la ley natural. Lejos de entregar el hombre al vicio, deben atraerle hacia el bien comun, apartarle de los malos hábitos y de las pasiones desarregladas, para hacerle letrado, artista, labrador, activo, laborioso, inteligente.*²⁰

La voluntat moral de Fuster i la Unió Liberal, el partit que governà el municipi entre 1859-1864, no era molt diferent a la dels anys anteriors en què dirigien el consistori els moderats. Els dirigents liberals volien en conjunt estendre actituds més cíviques i respectuoses, que quallaven millor amb la moral burgesa. Era com si la població no hagués assolit la majoria d'edat i hagués de ser alligona i controlada constantment per les autoritats, que adquirien una dimensió paternalista vers els governats.

En aquest sentit, en 1855, un altre dels principals polítics de la Unió Liberal a Lleida, el vocal secretari de la Junta d'Agricultura de Lleida, que era l'advocat Dídac Joaquim Ballester Pallàs (Lleida, 1824-1865), alcalde segon progressista en 1854 i 1859,

¹⁹ Manuel Fuster Arnaldo (Lleida, 1808-1864) ha estat considerat el pare de la modernitat lleidatana. Advocat, liberal progressista i alcalde de Lleida en 1842 i durant el trienni 1859-1862, en els últims mesos de la seva vida tenia greus dificultats econòmiques que tal vegada es podrien relacionar amb el fet que deixés d'ocupar càrrecs públics i amb els problemes de salut que va patir segons alguns historiadors. Tenim constància d'una providència judicial del febrer de 1864 en què s'ordenava la venda en subhasta pública de la casa que Manuel Fuster tenia al carrer de l'Estereria, al costat de l'actual Plaça de la Sal, per a poder pagar un crèdit a Francisco Pérez, veí de Casp. I encara més sorprenent és la notícia de març de 1864, en què un jutge va ordenar l'embargament i venda de béns de Manuel Fuster perquè tornés 20.000 rals i els corresponents interessos que tenia pendents arran d'un préstec signat el 1855 amb Ramon de Porqued, conegut progressista que arribà a ser alcalde durant unes setmanes arran de la revolució de 1868. I no solament tenia deutes amb particulars sinó també amb Hisenda, per la qual cosa després de morir van embargar a la seva vídua Josefa Barber diversos béns mobles. En alguns cercles s'ha insinuat que podria ser addicte als jocs de cartes, cosa que explicaria que el seu germà Salvador Fuster, el segon màxim propietari de Lleida ciutat a mitjan segle XIX, no l'ajudés a superar aquest mal tràngol. Amb tot i amb això, en 1861 constava com el 28è major contribuent de rústica de Lleida província. Vegeu *Boletín Oficial de la Provincia de Lérida*, 143 (23.11.1861), p. 3; del 8 de febrer de 1864, p. 3; i del 21 de març de 1864, p. 3; Arxiu de la Paeria de Lleida, secretaria general – correspondència, caixa 1495, comunicació de l'1 d'octubre de 1864; i LLADONOSA, Manuel; CASALS, Quintí; i PONS, Josep Maria, *La construcció de la modernitat a Lleida: Manuel Fuster Arnaldo i el seu temps (1808-1864)*, Lleida, Segre, 2009.

²⁰ FUSTER ARNALDO, Manuel, "Origen de las sociedades", *El Alba Leridana*, 12 (11 de noviembre de 1859), pp. 1-2.

hagué de sortir en defensa dels pagesos lleidatans, que havien estat calumniats per Ramon de Sabater a la revista *Fomento*. Pel que es veu, Sabater, que no era lleidatà, havia qualificat de miserables, viciosos i criminals als treballadors del camp lleidatà, cosa que va indignar a Ballester, un dels ferros de llança de la Renaixença a Lleida, que en el número següent matisava que els pagesos:

son miserables, es verdad, porque son pobres y porque carecen de medios de mejorar su condicion, pues se ven precisados á vender á precio insignificante los frutos de sus campos para pagar á los usureros que les exigen; pero ni son viciosos ni son criminales, pues habida razon de sus territorio y de la poca instruccion de sus moradores, pocas provincias podrán presentar un estado de criminalidad menos vergonzoso que la de Lérida. Ballester considerava que la pobresa del camperolat reia en las exorbitantes contribuciones y pagos de todo género con que se abrumba al labrador so pretexto de una centralizacion mal entendida”, i proposava al final del seu escrit “aligerese á la propiedad territorial y pecuaria del crecido impuesto que sobre ella pesa; desaparezcan esas contribuciones que solo gravan al pobre; establézcanse buenas vias de comunicacion desde el interior a los puertos; ábranse canales de riego, créense escuelas de agricultura y bancos agrícolas; y organícense asociaciones de labradores (...) Entre tanto no nos ensañemos en poner de manifiesto los defectos que tan consiguientes son á la pobreza y á la falta de instruccion de que adolecen; procuremos al contrario indicar los vicios y los errores de que estan plagadas sus rutinarias prácticas agrícolas; aconsejemos á los labradores sin echarles en cara sus defectos; ayudémosles á salir del triste estado en que se hallan, y entonces se les verá mejorar con lentitud, pero con mejor voluntad.²¹

148

Les raons de Dídac Joaquim en aquest article resumien a la perfecció la missió paternalista del polític progressista vers la ignorant comunitat que representava. En Ballester hem de veure al típic intel·lectual ponentí del XIX romàntic, que es posava al cantó de les causes nobles i contribuïa amb el seu coneixement al desenvolupament de la ciutat i el territori, però que tampoc considerava a les classes subalternes en igualtat de condicions.

El lloat període de govern de l'alcalde Fuster (1859-1862), no hagués estat el mateix sense la contribució del tinent d'alcalde Ballester, que fou molt superior a la de Manuel Fuster en concepció urbana i contribució social. Per començar, Ballester fou el que elaborà la ressenya de millores urbanístiques a fer per l'equip de govern municipal: *Reseña de algunas mejoras de que es susceptible la ciudad de Lérida y que pueden llevarse a cabo en poco tiempo con sus propios recursos y sin gravar al vecindario*, publicada en 1860.²² La ressenya de Ballester va rebre el suport incondicional del liberalisme i, també, del federalisme lleidatà. En aquest sentit, el diari *Aquí Estoy*, que era el portaveu dels demòcrates, escrivia que:

ante todo felicitamos al señor Ballester por el celo que le anima en favor del

²¹ BALLESTER, Dídac Joaquim, “Estado de la Agricultura en la provincia de Lérida”, a *Fomento: Revista Semanal de Agricultura, Industria, Comercio y Obras Públicas*, Año 6, 38 (12 de febrer de 1855), pp. 453-456.

²² BALLESTER, Dídac Joaquim, *Reseña de algunas mejoras de que es susceptible la ciudad de Lérida y que pueden llevarse a cabo en poco tiempo con sus propios recursos y sin gravar al vecindario*, Lleida, José Sol, 1860.

*mejoramiento de Lérida y esperamos mucho del dicho señor (...) Grande seria nuestro sentimiento, si el trabajo del Señor Ballester quedára reducido á un proyecto mas que guardar en el archivo de nuestra municipalidad.*²³

Amb tot, la majoria dels projectes de Ballester no es pogueren realitzar en aquell moment. El polític proposava fer un hospital civil i militar en la part alta de la ciutat, fora el portal de Boters; la construcció d'un teatre nou amb capacitat per 1.000 o 1.500 persones prop de l'Hospital de Santa Maria; l'habilitació de l'antiga seu teatral per a les oficines de la Paeria; la construcció de dos escoles noves i la rehabilitació de la escola de la Trinitat, i la continuació del carrer Cavallers fins a sortir a la carretera (actual Blondel). Tot i les celebracions propiciades per l'Ajunta ment de Lleida de l'any Fuster en 2009 i els bons propòsits del seu equip, el temor del diari *Aquí Estoy* es confirmà i poca cosa es va fer per millorar l'estructura urbana de Lleida. El rotatiu, fins i tot, insinuava la necessitat de: ensanche de la plaza de San Juan, agregándola el solar de la vetusta y ruinosa iglesia de este nombre (cosa que es féu en 1868 després de la revolució d'aquell any); los paseos públicos, el ensanche y alineacion de calles con sujecion á un plano bien meditado, y un buen sistema de alcantarillas, cloacas y sumidero"; a més del trasllat de l'escorxador situat prop de la porta de Sant Antoni als afores de la ciutat.²⁴

En Ballester hem de veure un exemple d'altruisme sense parangó a Lleida en pro del liberalisme, ja que no dubtà a desenvolupar diversos càrrecs públics (secretari de la diputació, de la junta d'agricultura, cronista i arxiver) sense cobrar un sou a canvi. Fins i tot, en algun cas com el de secretari de la Diputació, es destinà el seu salari per vestir a la milícia nacional.

Amb tot, com dèiem més amunt, la visió paternal vers la comunitat dominava el quefer quotidià de les institucions civils i eclesiàstiques, ja fossin públiques o privades. D'aquesta manera, en 1846, la impremta lleidatana de la vídua Corominas, editava un fullet amb el títol *Societat Espiritual de Maria SS. Instalada per D. Anton Maria Claret al objecte de desterrar lo malheit vici de la blasfemia*, en què encoratjava els "catalans, unimos tots en esperit y ab vius desitgs de desterrar de nostra amada patria tan abominable vici". Perquè els fundadors de tan noble societat havien detectat que "la veritat ¿no ho ensenya la experiencia, que quasi en ningun regne, ni provincia, ni lloch, á no ser lo del infiern se blasfema y renega com en Catalunya?". La societat no feia una altra cosa que recollir l'exemple d'altres associacions fundades "en Irlanda, Inglaterra y Escocia pera desterrar lo detestable vici de la borratxera, que predomina en aquells paisos".

Cada lloc tenia el seu problema, pel que es desprèn de l'escrit d'aquella associació, però a Catalunya si un dels afiliats en la societat contra la blasfèmia incorria en pecat havia de dir un seguit d'oracions i frases fetes de lloança a la Santíssima Trinitat i uns altres sants per capgirar els efectes nocius de la mala dita. Tanmateix, aquí no acabava la feina del benefactor de Maria, ja que si escoltava a algun desaprensiu blasfemant havia de dir "la següent quarteta: Perdoneu, ó Jesus meu, / al blasfemo y mal parlat, / Y feu que vostre sant nom / de tothom sia alabat".

Fins i tot, el periòdic *El Alba Leridana*, impulsor segons el crític Josep Borrell de

²³ *Aquí Estoy*, 21 (4 de març 1860), p. 2.

²⁴ *Aquí Estoy*, 21 (4 de març 1860), pp. 2-3.

la Renaixença a Lleida, es dirigia als seus subscriptors, en paraules de l'esmentat Dídac Joaquim Ballester, el director i tinent d'alcalde de Fuster Arnaldo en 1859, "con el solo deseo de ayudarles en sus estudios, de auxiliarles en sus tareas y de fortalecerles en la virtud".²⁵

Als escrits del *Alba* contestava sistemàticament el diari federal *Aquí Estoy*, en un acte reivindicatiu, com ja indicava el nom del diari, que certificava una altra manera de pensar a Ponent i reaccionava contra l'intent de manipular la civilització del poble per part del grup dirigent:

*Nosotros, dicen en son de mofa, somos los únicos buenos, los inteligentes únicos los pauci vero electi de la sociedad. Nosotros nos tomamos el ímprobo trabajo, la inconmensurable molestia de enseñar al que no sabe, de dirigir al que se extravía y de armonizar las diferencias que surgen constantemente de vuestro mal humor.*²⁶

Per tant, les autoritats liberals apostaven per la formació i la civilització de la població des d'una perspectiva de superioritat vers les classes treballadores, que no participaven en la planificació del procés. La seva actitud paternalista, que algun cop fregà el menyspreu, encara s'accentuava més quan el seu discurs es referia a altres col·lectius concrets com les dones, els nens i els individus d'altres civilitzacions. Aquest pensament dominant va fer reaccionar als sectors federals de Lleida, que organitzaren una alternativa política i, fins i tot, donaren publicitat al seu pensament a través de la premsa.

150

2.L'educació general al servei del Liberalisme.²⁷

Com ja hem apuntat més amunt, el liberalisme va voler generalitzar l'educació dels infants amb la voluntat d'instrumentalitzar-la, perquè cada individu pogués desenvolupar millor la funció laboral per a la qual estava predestinat en la societat. En principi, els mestres havien de millorar els costums dels seus alumnes per civilitzar-los i bastir ciutadans a través de la formació pública, per la qual cosa comptava amb l'ajut de l'Església.

Amb tot i amb això, convé distingir el que s'entenia a mitjan segle XIX per generalitzar l'educació. En aquest sentit, el prevere Joan Feliu, mestre de religió de l'institut de secundària, establia els límits de l'educació general en 1850 quan aconsellava que:

si es de desear que todos los pobres y ricos tengan fácil entrada en la instruccion primaria y secundaria, muy angosta convendria que fuese la puerta respecto á los estudios de facultad mayor. El excesivo aumento de personal en las carreras literarias quita muchos brazos á la agricultura y á la industria, y ocasiona gravísimos males tan públicos y notorios, que por desgracia no hay necesidad de

²⁵ BALLESTER, Dídac Joaquim, *El Alba Leridana*, 1 (3 d'octubre de 1859), p. 1. Sobre la seva contribució a la Renaixença a Lleida vegeu BORRELL, Josep i SANVICÉN, Paquita *La Renaixença a Lleida. Lluís Roca i Florejachs – Josep Pleyan de Porta*, Lleida, Universitat de Lleida, 1998, pp. 9-11.

²⁶ *Aquí Estoy*, 48 (24 de juny de 1860), p. 2.

²⁷ Ja vam estudiar aquest tema en profunditat a CASALS, Quintín, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, Universitat de València, 2006.

*esponerlo para que sean conocidos.*²⁸

Les paraules de mossèn Feliu no portaven cap estadística al darrere que les suportés empíricament, però eren les que més li convenien en aquell moment. Per a Feliu una cosa era generalitzar l'educació de la població fins als 12 anys i una altra molt diferent que tothom es pensés que podia assolir tots els graus acadèmics. Les idees d'aquest prevere eren orientatives, en certa manera, del que esperava el nou Estat de la pretesa generalització de l'educació.

Però per si de cas, Feliu ho descrivia de forma meridiana: “bueno es que hasta el labrador y el artesano hable y escriba correctamente; sepa insinuarse en el corazon de sus semejantes; conozca el mundo que habita, y que para su provecho creó el Supremo Bienhechor”; o que l'home, per tant, aprofités els nous coneixements per aprendre “á discurrir, á dirigir y mejorar sus obras dejando las prácticas puramente rutinarias, que tanto entorpecen el progreso de las artes”, i, sobretot, per complir “las obligaciones del hombre, del ciudadano y del cristiano.” Per tant, pensava Feliu, si la finalitat i els resultats de l'educació havien d'anar en aquesta direcció “debe el Gobierno facilitarlas á todas las clases del Estado simplificándolas y haciéndolas lo menos costosas que pueda”.²⁹

I, amb més o menys matisacions, en aquesta línia s'aplicà el liberalisme, que no acabava de superar les determinacions socials de naixement i considerava que havia una sèrie de grups socials, els de l'escala més baixa, que no tenien dret a l'ensenyament total perquè havien de treballar físicament per mantenir l'elit del país. Per tant, els polítics liberals confirmaven que la seva voluntat era civilitzar la població fins al punt adient en què milloressin les seves costums i, el més important, fessin més rendible la producció nacional.

Tot i la voluntat de millorar l'educació nacional, també és cert que fins que els polítics i pedagogs es posaren d'acord amb els eclesiàstics sobre el nou currículum a impartir passà un temps. No debades, l'Església havia controlat fins al 1833, any en què morí Ferran VII i s'engegaren les reformes liberals, l'educació gairebé totalment, cosa que havia retardat el progrés científic del país. De fet, el debat iniciat a Lleida per concretar els programes escolars fou, de llarg, el que concità més intervencions durant aquell període, ja que participaren els polítics més destacats, els professors dels establiments educatius i, sobretot, els eclesiàstics dedicats a l'ensenyament de la religió, que vaticinaven apocalíptiques prediccions de corrupció per a la joventut amb els nous mètodes pedagògics. El clergat tenia por al pensament en llibertat.

El prevere Francesc González, professor de matemàtiques de l'institut de secundària, va escriure a *El Alba Leridana* un seguit d'articles sota l'enunciat “Estudios Pedagógicos” en 1859, amb la voluntat de formar els pares, mestres i alumnes.³⁰

²⁸ FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbítero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850, p. 17.

²⁹ FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbítero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850, pp. 16-17.

³⁰ Francesc González i Puig (Lleida, 1819-1883), advocat, professor d'institut i sacerdot ha estat destacat per Pleyan de Porta, Bonaventura Pelegrí, Paquita Sanvicens i Josep Borrell com un dels promotors de la

González es mostrava preocupat perquè:

*cuando vemos a la generacion actual lanzarse con ardor frenético por mil opuestos caminos, en busca de un objeto desconocido capaz de calmar su malestar y satisfacer la sed de inmensa felicidad que abrasa el corazon del hombre (...) por medio de una buena educacion, deberiamos pertrechar la juventud para que resista con firmeza el violento torbellino que furiosamente nos arrastra. I emfasitzava que además, la educacion se elabora no solo en el colegio y en la escuela, se elabora mas principalmente y de una manera mas general, mas profunda y decisiva en el seno de la familia y en el trato con la sociedad.*³¹

I així quedava tot lligat. L'alfabetització general que proposava González volia formar uns ciutadans respectables que, traduït a la ideologia liberal en connivència amb el clergat, pretenia que respectessin l'ordre tot just acabat d'establir.

Joan Feliu, que recordem-ho era un dels pedagogs que tallava el bacallà a Ponent, havia pensat la manera de conjuminar el catolicisme amb els enormes avenços tècnics i científics que comportava l'època en que vivia. El prevere, amb tot, no ho veia difícil i proposava que “la instruccion debe estar fundada sobre los preceptos de la Religion cristiana y sobre la moral que ella enseña, y que solo ella puede sancionar en armonia con las necesidades de la época y con los adelantos de las ciencias.”³²

152

Davant els temors del clergat, el liberalisme, acabà cedint. Finalment s'imposà la tendència eclèctica del *justo-medio*, que proposava el paternalisme dels progressistes. El metge Jaume Nadal, que fou estandard del liberalisme progressista i compartia les funcions de mestre i sotsdirector de l'establiment de secundària lleidatà, apostava per una “instrucción bien dirigida que mejora las costumbres y la condición social del pueblo”, per la qual cosa considerava que era “un deber de todo gobierno procurarla tan lata como sea posible á todas las clases de una nacion”.³³

Renaixença a Lleida, però la seva contribució literària, limitada a aspectes religiosos, fou realment minsa. González, que era germà d'Esperança González (1823-1885), fundadora de les Missioneres Esclaves de l'Immaculat Cor de Maria en 1862, havia nascut a Lleida en el si d'una família benestant. Francesc es llicencià en dret i, seguidament, s'ordenà sacerdot. Més endavant, es doctorà i engegà una carrera docent, treballant primer com a professor segon de l'Escola de Magisteri en 1844, i després, a partir de 1858, com a catedràtic de matemàtiques de l'institut de secundària de Lleida. L'arribada del bisbe Pere Cirili Uriz a Lleida (1850-1861) significà el seu ascens en l'organigrama eclesiàstic, ja que fou nomenat vicari general de Lleida en 1861 i, quan Cirilo es traslladà a Pamplona (1862-1870), vicari i arquebisbe de la Catedral de Pamplona (1863). González fou canonge de la Catedral de Lleida, Tortosa i Pamplona. Vegeu GONZÁLEZ, Francisco, *Acta de la apertura del curso académico de 1858 á 1859 verificada en el Instituto de Lérida en 16 de Setiembre de 1858. Discurso inaugural pronunciado per le presbítero Don Francisco González profesor de matemáticas en el mismo establecimiento*, Lleida, José Sol, 1858; i *Sermon que pronunció Francisco González Puig en la Santa Iglesia Catedral de Lérida en la Fiesta Religiosa celebrada el día 16 de Setiembre de 1864 al inaugurarse el Concurso y Exposicion Regional de Frutos convocada en dicha ciudad por el Instituto Agrícola Catalan de San Isidro*, Lleida, José Sol, 1864.

³¹ GONZÁLEZ, Francesc, “Estudios pedagógicos”, *El Alba Leridana*, 2 (6 d'octubre de 1859), p. 2.

³² FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbítero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850, p. 5 i 16.

³³ NADAL MEROLE, Jaume, *Discurso pronunciado el día 1 de octubre de 1846 en la apertura del curso académico del Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida ; por el catedrático Jaime Nadal*, Lleida, José Sol, p. 3.

El poder que donaven els progressistes a l'educació per regenerar la societat en què vivien era determinant. Francesc Bonet i Bonfill, professor de física i química a l'institut, deia que:

*la educacion y el ejemplo producen cambios de importancia. Realmente la experiencia cotidiana demuestra el influjo de la educacion sobre el hombre. Bajo su dominio, hasta casi se puede hacer de él un hombre distinto que hubiese sido únicamente guiado por sus naturales inclinaciones.*³⁴

Amb tot, el catedràtic de l'institut, en el discurs d'obertura del curs acadèmic de 1855-1856, i en un ambient polític un altre cop favorable al progressisme, s'allunyava del paternalisme governamental per manifestar que:

*la educacion, si se da con el esmero debido, ó siquiera compatible con las circunstancias, como acontece a los que se hallan al cuidado de personas sensatas, encarece entre otras cosas, cuanto interesa la veracidad; demuestra los inconvenientes grandes y las funestas consecuencias de la mentira, y fortalece, por fin, esa inclinacion hacia la realidad de las cosas.*³⁵

Bonfill s'aproximava així al pensament racionalista, molt criticat pels religiosos espanyols del moment, i proposava un ensenyament que donés autonomia a l'home perquè pogués qüestionar-se les creences tradicionals que no tenien cap fonament científic, però que impedié l'evolució del pensament i la ciència.

Tanmateix, el més crític amb el monopoli que havia exercit l'Església era, de nou, Juan Miguel Sánchez de la Campa, que en una data molt primerenca (1843), denunciava que “en nuestra patria (...) las ciencias no han podido estenderse como era de desear (...) algunos hombres se han criado bajo el imperio de la ignorancia en una escuela que tenia mucho de abusos, mucho de oscuridad y nada de sólido”, i acusava directament a “la escuela mal llamada de escolástica”. En aquest sentit, els professors de ciències naturals, físiques o exactes, com Nadal, Bonet o Sánchez foren els fervents defensors del progressisme i d'un cert positivisme, perquè fins aquell moment “los estudios científicos eran mirados con desden; la Física, la Agricultura, la Química, la Mecánica, la Historia Natural eran miradas como artes de Nigromancia”.

Davant uns discursos pedagògics i filosòfics inicials oposats, i després d'uns

³⁴ BONET I BONFILL, Francesc, *Discurso inaugural leído el día 1º de Octubre de 1855*, Lleida, José Sol, p. 7. Francesc Bonet Bonfill (Castellserà, Lleida, 1815 – Barcelona, 15 de maig de 1889) va ser un físic i químic català, que va pertànyer a una important nissaga de científics. El seu germà Magí Bonet i Bonfill i el seu nebot Baldomer Bonet i Bonet també foren químics i físics. Francesc, després d'acabar els estudis bàsics al seu poble natal, va continuar estudiant a Lleida i després a Barcelona, en el Col·legi de Farmàcia per acabar-los en 1836. Primer fou professor agregat a la facultat de ciències mèdiques i, després, en crear-se a Espanya els instituts de segon ensenyament va guanyar per oposició la càtedra de física i química de l'institut de Lleida el 21.08.1846, traslladant-se en 1862 al mateix lloc en el de Barcelona, d'on va ser nomenat director en 1876, càrrec que va ocupar fins a la seva mort en 1889. Va escriure, a banda del citat discurs: *Compendio de elementos de Física y de nociones de Química*, Barcelona, 1873; *El método de Pouillet y de otras notabilidades en física para hallar el peso de la atmósfera es inexacto, y da simplemente la presión ejercida por el aire contra la tierra y no el peso como aseguran: memoria leída a la Sociedad Filomática de Barcelona el 2 de febrero de 1845*, Barcelona, Impr. de Agustín Gaspar, 1848.

³⁵ En el llenguatge ordinari es denomina racionalista a aquella persona que defuig de tota creença infundada o superstició i que no reconeix més evidència que l'aportada per la sola llum de la raó.

anys (1836-1856) en què va predominar la secularització de l'ensenyament, s'acabà imposant l'aliança entre el clergat i l'Estat liberal dominat pels moderats en matèria educativa, la qual es plasmà en alguns decrets a mitjan segle XIX i, principalment, la Llei Moyano de 1857, que establia en alguns dels articles finals del seu redactat que l'Església vetllés per la moral educativa nacional.

3. La família vertebradora de l'ordre social.

La mentalitat global vuitcentista no contemplava un altre tipus d'organització social que no partís de la família. L'alcalde Manuel Fuster exhortava a :

*contemplad sino el amor complaciente y protector del padre; los sentimientos de obediente adhesion de la madre, el respeto y reconocimiento de los hijos, y hallareis consignado el principio de la autoridad paterna. El paer en cap desgranava llavors el paper de cadascú en el si familiar: el padre, estimulado por la consideracion y por la piedad hacia sus hijos, se ocupa, se afana para proporcionarles alimento; la madre dedica toda su ternura y desvelo á la conservacion de su prole. Los hijos reciben de los autores de sus dias la correccion y el consejo; y el germen de todas las virtudes civiles brota fecundo de las necesidades recíprocas de la familia; del amor del fuerte al débil; del reconocimiento y gratitud del débil al fuerte.*³⁶

Efectivament, el principi d'autoritat social bàsic era el paternal: “Enseñadles obediencia y os bendecirán algun dia”, deia el director de *l'Annexa*, Joan Calahorra, en 1860. “Estudiad cuanto quepa su propension y guiadles por el sendero del bien en su niñez para que lo malo no les estravie. Tened presente que un hijo malvado es un baldon para el padre”.³⁷ Per tant, la resta de membres de la unitat familiar quedaven en una situació de submissió moral vers les decisions del cap. La societat burgesa pretenia que els individus dels grups més humils tinguessin assumit el seu paper de submissió dins la societat i no el discutissin, perquè ja hi havia uns dirigents que pensaven el que era millor per a ells. Una de les fórmules fou que tothom acceptés una autoritat inicial, la del pare, i així era més fàcil acceptar tot el seguit d'autoritats que l'individu s'aniria trobant al llarg de la seva vida.

En aquest sentit, el pare de família era, també, el que gaudia dels drets polítics en representació de la seva unitat. Des de les Corts de Cadis s'imposà aquest sistema electoral com a vàlid administrativament per al liberalisme. Una altra cosa fou el tant per cent dels electors que devien concórrer en cada elecció, ja que moderats i progressistes el determinaren en funció dels ingressos dels caps de família. Limitat als més grans contribuents en el cas moderat i a les classes mitges en el progressista. En general, les limitacions polítiques del model liberal ja es posaren en evidència en 1812. Josep Espiga i Gadea, canonge de la Catedral de Lleida, que fou escollit diputat a Corts per Catalunya,

³⁶ FUSTER ARNALDO, Manuel, “Origen de las sociedades”, *El Alba Leridana*, 12 (11 de noviembre de 1859), pp. 1-2.

³⁷ CALAHORRA, Juan, “Un consejo a los padres y maestros”, *El Alba Leridana*, 76 (24 d'abril de 1860), p. 2. Juan Calahorra i Ruiz era mestre de professió. Des de l'any 1845 i fins al 1858 regentà l'escola de pràctiques o Annexa de l'Escola de Magisteri de Lleida. També s'encarregà de l'escola d'adults, creada per l'ajuntament en 1842, fins al 1850. El curs següent assolí el lloc de segon professor de l'escola de magisteri. Calahorra era un dels primers mestres formats en el normal, creada en 1841, en la qual havia destacat com un dels alumnes més avantatjats durant els primers anys. En 1866 era contador de la Societat Econòmica d'Amics del País. CASALS, Quintí, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, Universitat de València, 2006, pp. 123, 138, 185, 189 i 192; i *Guia de Forasteros para el año 1866*, Madrid, Imprenta Nacional, 1865, p. 750.

fou un dels principals redactors de la Constitució de 1812. Espiga es va manifestar partidari del sufragi censatari, ja que entenia que:

*son muy diferentes los derechos legales de los derechos políticos; y es que si bien aquellos no deben negarse a ninguno de los que componen la Nación, por ser una consecuencia inmediata del Derecho Natural, estos pueden sufrir aquellas limitaciones que convengan a la felicidad pública.*³⁸

El concepte d'elector i elegible d'Espiga era representatiu del primer liberalisme espanyol, ja que el limitava als majors contribuents, amb casa oberta i família, ja que “es tan grande el número de célibes que viven en este estado por su comodidad e intereses particulares, y la Nación debe declararse contra estos, que son los zánganos de la República”.³⁹ És evident, que tot i el liberalisme d'Espiga i Gadea, la seva condició religiosa també pesava en les seves argumentacions, doncs per als eclesiàstics un camí recte de vida passava per la formació d'una família.

Així les coses, per als progressistes dedicats a la pedagogia, com el metge Jaume Nadal, era primordial fomentar la comunicació entre pares i fills per enfortir els lligams i obtenir resultats educatius:

*El niño deja el hogar paterno para entrar en un mundo fantástico, que absorbe su atención y le preocupa; la vacilación y el temor dirigen sus primeros pasos; calla, observa, mide sus fuerzas, las compara, tiende á la imitación, y apréstase á la lucha. El padre en éxtasis lisongero contempla los adelantos de su hijo, y goza en sus triunfos literarios; mézclase en sus juegos, en sus placeres, se rejuvenece en él, y viene al mundo por segunda vez.*⁴⁰

Llegint les reflexions de Jaume Nadal, vicedirector de l'institut en el moment que les escrivia (1869), diríem que el discurs progressista era exageradament utòpic i queia amb facilitat en la discriminació positiva. Nadal, emparat en la bona voluntat dels canvis socials i educatius que proposava, vaticinava una societat millor a l'existent només pel sol fet d'aplicar el programa que proposava. El metge i professor d'història natural suposava que els pares acceptarien l'educació obligatòria dels seus fills sense plantejar-se altres qüestions més pràctiques a canvi com, per exemple, la de renunciar al sou que poguessin portar a casa si treballaven a jornal o que els nens els podien ajudar en les seves tasques habituals.

La realitat, però, era ben diferent. Molts nens no anaven a escola per la deixadesa dels pares o perquè aquests no volien, ja que, fossin pagesos o artesans, preferien tenir-los a casa perquè els ajudessin en les tasques habituals de la llar.

Ramon Sans i Rives, lleidatà de naixement, però que féu la seva carrera docent fora de la província, dirigia l'institut de Terol en 1859. Sans i Rives, però, va escriure en la premsa local lleidatana sovint. En 1860 es lamentava a les planes del *Alba Lerdana*

³⁸ *Diari de Sessions de Corts* (07.09.1811), p. 1796.

³⁹ *Diari de Sessions de Corts*, 356, p. 1907.

⁴⁰ NADAL MEROLE, Jaume, *Memoria sobre el estado del Instituto y Colegio de Segunda Enseñanza de Lérida ; que en el solemne acto de la apertura del curso de 1869 a 1870 leyó el Dr. Don Jaime Nadal*, Lleida, Imprenta de José Sol e hijo, 1869, pp. 5-6.

que tot i l'impuls educatiu liberal: “es lo mas comun ver invadidas las calles y paseos por turbas de chiquillos desocupados y vagabundos, incomodando y escandalizando al público con grotescas travesuras y palabras nada edificantes”. Fins i tot, incoava: “Y ¿qué dirémos al contemplar llenas, durante la noche, las tabernas, cafés y casas de juego por hombres que no saben siquiera leer, y que ven abiertas con la mayor indiferencia las puertas de los edificios de enseñanza?”.

La solució per Sans, que, com veurem més endavant, no en deixava passar ni una era:

*castiguemos pues también al desidioso é inaplicado, y aunque no hay afortunadamente necesidad de recurrir á tal extremo, debemos sin embargo evitar que los cafés esten llenos y las aulas vacias, ó lo que es lo mismo debemos evitar que progrese el vicio en vez de la verdadera instruccion.*⁴¹

Del mateix parer era el republicà Martí Castells, metge de professió i progressista radical, per a qui el joc era un mal vici que el Govern havia de destruir, obligant als homes a treballar o fer-los:

*cumplir las disposiciones de la ley en lo relativo á instruccion pública; y si no obstante hubiese quien dedicase la mayor parte de su tiempo á una diversion degenerada en vicio, adviértanle los delegados del gobierno sus deberes, amonéstense y aplíquese en fin todo el rigor de la ley.*⁴²

156

Tot i el caràcter contundent de les propostes de Castells i Sans, la realitat era que els edificis i les aules de la capital i província lleidatanes, a tall d'exemple, eren del tot insuficients per encabir més personal, ja que a Lleida només hi havia dues escoles públiques masculines amb un sol mestre cadascuna per donar classe en 1848.⁴³

Davant aquest panorama tan conservador de la moralitat liberal, el demòcrata Juan Miguel Sánchez de la Campa era molt més realista i opinava que no s'havien de barrejar naps amb cols. Per al matemàtic, la intromissió dels pares en l'ensenyament dels fills era totalment nociva, ja que:

*los padres, sin apercibirse de la responsabilidad que contraen, fijan hoy cuasi generalmente con sus insuficientes luces el método de educacion de sus hijos, cometiendo con esto un verdadero asesinato intelectual, sobre todo, cuando toman por norma de esta educacion el fanatismo de sus opiniones políticas ó religiosas.*⁴⁴

Per tant, l'Estat s'havia d'eleva per damunt les necessitats dels pares i decretar l'educació general obligatòria per a tots els infants en edat escolar, estiguessin d'acord els seus progenitors o no. Tot i que costà, al llarg del segle XIX s'imposà gradualment l'escolarització fins als 12 anys, sobretot a partir de l'aprovació de la llei Moyano de

⁴¹ *El Alba Leridana*, 51 (26 de febrer de 1860), p. 1.

⁴² *El Alba Leridana*, 37 (24 de gener de 1860), p. 1.

⁴³ CASALS, Quintín, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, Universitat de València, 2006, p. 150.

⁴⁴ SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *La instruccion pública en España*, Madrid, 1854, p. 17.

1857, i l'Església i el liberalisme començaren a discutir i pactar els continguts per formar els ciutadans amb uns paràmetres liberalcatòlics.

4. Una societat masclista

En una societat tan jerarquizada com la que estem descrivint, qui tenia el principi de submissió totalment assumit en aquell moment era la dona. La societat de mitjan segle XIX no tolerava un tracte igualitari entre l'home i la dona, ja que es considerava que l'equiparació de gènere podia atemptar a l'equilibri social sustentat en la immemorial superioritat masculina vers la femenina.⁴⁵

A les planes de la revista *El Pasatiempo*, un home d'idees avançades, el metge progressista Ramon Ferrer Garcés (Aitona, 1803 - Barcelona, 1872),⁴⁶ en un article titulat "El hombre y la muger" teoritzava en 1845 per primer cop a Lleida sobre la condició social de la dona i conclouia que "el hombre constituye un ser privilegiado, cuyo atributo es la fuerza. A su dominio tiene que sugetarse la muger". Ferrer, encara que semblés el contrari amb aquest començament, pretenia dignificar el paper de la dona dins el nou Estat liberal en construcció. Els seus arguments eren els habituals de mitjan segle XIX: home i dona es presentaven com a ens físics i mentals diferents, amb una funció concreta per a cadascú en la societat. El maldecap de la intel·lectualitat més avançada era trobar la fórmula de conjuminar-los per assolir l'equilibri de la humanitat:

pues el carácter moral del hombre y de la muger ofrece signos diferenciales de tal importancia, que es imposible confundirlos; el hombre se cree de condicion superior, fins al punt que cuando la muger está verdaderamente enamorada, los

⁴⁵ Sobre la condició de la dona a la Lleida del XIX vegeu CASALS, Quintín, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, Universitat de València, 2006, p. 169-183; i "Dona, educació i ciència a Lleida durant el segle XIX fins al 1930", dins DDAA, *Dones de Lleida: de la restauració a la Guerra Civil*, Lleida, Alfazeta, 2010, pp. 57-89.

⁴⁶ Ramon Ferrer Garcés (Aitona, 18.10.1803 – Barcelona, 01.01.1872), llicenciat en medicina a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona en 1830 i doctor en el mateix centre en 1831. Era fill del cirurgià Antoni Ferrer Castro (1773 – Lleida, 24.07.1839) i germà de l'històric republicà lleidatà Miquel Ferrer Garcés (Lleida, 1816-1896). Ferrer guanyà una plaça de catedràtic a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona en 1834 en l'assignatura d'Higiene, Toxicologia i Medicina Legal. En 1843 accedia a la plaça del mateix nom en la Facultat de Medicina de la recentment creada Universitat de Barcelona. Ferrer fou president de l'Ateneu Barcelonès en 1863 i director del Casino Barcelonès. També es manifestà públicament en la política en les files del Partit Progressista i fou alcalde progressista de Barcelona en 1841 i 1854. Anteriorment, havia estat diputat a Corts per Lleida en 1836. Vegeu: *Arxiu del Congrés de Diputats, Serie Documentación Electoral 13, 36; Serie Documentación Electoral 15, 33; Arxiu del Bisbat de Lleida, Libro de óbitos de la Parroquia de San Juan, 9, p. 38.; Libro de matrimonios de la Parroquia de San Juan, 9, p. 80; Arxiu Parroquial d'Aitona, Llibre de baptismes de la Parròquia de Sant Antolí, 7 (1800-1815), p. 115 B; CORBELLÀ, Jacint i SECULÍ, Josep, *Nomina Academicorum (1770-1995)*, Barcelona, Real Academia de Medicina de Barcelona, 1995, pp. 26-27. COROMINAS, Joan, *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los Escritores Catalanes y dar alguna idea e la antigua y moderna literatura de Cataluña que en 1836 publicó D. Félix Torres Amat, Burgos, Imp. de Arnaiz, 1849, pp. 7-9; ELIAS, Antoni, Diccionario Biográfico y Bibliográfico de Escritores y Artistas Catalanes del siglo XIX, Barcelona, Imprenta de Fidel Giró, Tomo I, 1889, pp. 10-15; "Jurisprudencia civil: colección completa de las sentencias dictadas por el Tribunal Supremo", en *Revista general de legislación y jurisprudencia: Jurisprudencia civil, Vol. 30 (1874), pp. 531-532; NOFRE, David, "Saber separar lo bueno de lo malo, lo cierto de lo incierto: la Frenología y los médicos catalanes c. 1840 - c. 1860", en Scripta Nova, Vol. XI, 248 (15.09.2007); PLEYAN DE PORTA, Josep, *Apuntes de historia de Lérida, o sea, Compendiosa reseña de sus más principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos, Lérida, Imp. Carruez, 1873, pp. 307-308; i ORTONEDA MAYORAL, Emili, "Metges i cirurgians més rellevants a Lleida en els segles XVIII i XIX", Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència, Any 1999, Vol. 31, p. 45.****

*mismos desdenes, la ingratitud y hasta los malos tratos avivan mas aquella misma llama que debe consumirla, haciendo que busque con solícito y tierno afan aquel mismo objeto que causa su desgracia.*⁴⁷

Per tant, si Ferrer que era dels més avançats mentalment a Ponent pensava així, qualsevol millora en l'equiparació de gènere, per petit que fos l'avenç, havia de passar per la transacció amb la mentalitat masculina i la seva visió masclista de la societat. En aquest sentit, durant aquells anys, la societat liberal es plantejà donar una certa educació primària a la dona. Per això, els redactors del periòdic lleidatà *El Alba Leridana* aconsellaven als seus lectors:

*no tema el hombre la instruccion de la mujer, rey aquel de la creacion jamás abdicará en ella su cetro, y por otra parte la gloria aislada de la mujer sería para ella misma una gloria vestida de luto. Sér complementario del sér del hombre bástale á la mujer, y con eso llegará al colmo de su felicidad, reinar en el corazon del hombre con su aplicacion al trabajo, con su bondad, con su prudencia, y mas que todo con su sumision. I tot aquest preàmbul servia per afirmar que la mujer que ha cultivado su entendimiento, es mucho mas á propósito para desempeñar las tareas domésticas que la ignorante.*⁴⁸

Josep Castel (1780-1854), director de l'Institut de Secundària de Lleida entre 1842 i 1854, ho tenia molt clar en la seva *Exposicion de las principales mejoras que conviene introducir en la 1ª y 2ª enseñanza dirigida al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia*, elaborada i publicada a Lleida en 1853: “la instruccion primaria es tan necesaria á la muger como al hombre”, però el prevere, professor de Lògica i Moral al centre, considerava que “es bien sabido que si las madres son pacíficas, morigeradas é instruidas, sus hijos participan de los mismos sentimientos”. Per tant, la societat liberal burgesa es plantejà per primer cop la instrucció de la dona per “formar un semillero de buenas hijas, esposas virtuosas y madres tiernas, con formacion religiosa y de las labores peculiares de la mujer”.⁴⁹

Tot i que aquests arguments poden semblar escandalosos en els nostres dies, reiterem que eren exposats pels individus que almenys manifestaven un cert interès per començar a introduir l'educació femenina, quan fins llavors havia estat inexistent. La resta de la població, que era gran majoria, ni tan sols contemplava la mínima educació per al gènere femení. En definitiva, que socialment parlant tampoc s'esperava gran cosa més de la dona en aquell moment. Així, per exemple, Pere Pérez, redactor del diari *Aquí Estoy*, que era portaveu dels demòcrates lleidatans, escrivia tendenciosament amb to irònic sobre la imaginació: “hembra habia de ser ella para que no lo alborotase todo y fuera de facil manejar”.⁵⁰

El Alba Leridana, amb un to més seriós, sovint emfasitzava “los relevantes timbres que la hacen interesante en la sociedad de Hija, Esposa y Madre. A llenar cumplidamente tan importantes destinos es llamada la mujer con todos sus recursos y

⁴⁷ FERRER, Ramon, “El hombre y la muger”, *El Pasatiempo*, 11 (20 de juliol de 1845), p. 169-171.

⁴⁸ *El Alba Leridana*, 47 (17.02.1860), pp. 1-2.

⁴⁹ CASTEL, Josep, *Exposicion de las principales mejoras que conviene introducir en la 1ª y 2ª enseñanza dirigida al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1853, p. 2.

⁵⁰ PÉREZ, Pere, “Conato de artículo”, *Aquí Estoy*, 23 (18 de marzo de 1860), p. 1.

facultades”.⁵¹ Aquells escrits del *Alba* sobre l’educació femenina sovint queien en contradiccions expositives elementals. Així, podia passar que un dia (05.02.1860) el redactor manifestés que la dona era “mitad del género humano, compañera natural del hombre, formada de su propia sustancia, con iguales merecimientos y distinciones,” i dotze dies després (17.02.1860) xoqués amb els seus propis prejudicis:

*No se pretende una instrucción que lleve á la mujer á afectar sus sentimientos, ridiculizar sus maneras y desencajar su sér del lugar que en el mundo le deparó la Providencia Divina, nada de eso: la mujer que por sus lecturas desconcertadas y por el engrimiento que en ella fomenta una adulación engañosa, la que en una palabra solo se propone reemplazar al hombre sin atender á la peculiar grandeza y majestad de este, es á no dudarlo un ente fastidioso ó repugnante.*⁵²

Amb tot i amb això, a mitjan segle XIX es començava a parlar de la necessitat d’educar a la dona, i això ja era un gran avenç. En aquest sentit, a pesar de les greus mancances pedagògiques d’algunes mestres lleidatanes dedicades a l’ensenyament femení, la instal·lació de l’escola normal femenina de Lleida no es concretà fins al 1885. No obstant la tardança, l’educació de la dona va rebre un important impuls en la província en 1860, quan la Societat Econòmica d’Amics del País donà suport al projecte d’un dels seus socis, Dídac Joaquim Ballester, que aconsellava la creació d’una acadèmia privada de formació de mestres amb la finalitat de preparar a les dones interessades per a l’exercici del magisteri. La proposta contemplava que la instrucció es donés a les sales de l’escola normal, a l’edifici del Roser, un cop acabessin les classes diàries del centre de magisteri masculí. L’horari de la nova acadèmia era de tots els dies laborals (de dilluns a dissabte) de cinc a vuit de la tarda. La Societat Econòmica donà el vist i plau i el seu president, el militar Carles Josep Melcior, inaugurava les classes el 5 de juny de 1860, en un acte en què es convidà a les autoritats lleidatanes del moment i les futures alumnes, prova inequívoca de l’interès que havia despertat la iniciativa pedagògica.

Tanmateix, el president de l’econòmica aprofitava el discurs per deixar molt clar a les futures mestres de la província, que la formació que la societat promovia des d’aquell moment era perquè adquirissin “aquellas cualidades morales necesarias para comunicarlas á la niñez de su sexo, acordándose que de aquel plantel han de salir jóvenes obedientes y recatadas, esposas complacientes y dóciles, y madres de familia que á su vez han de influir en la educación de sus hijos, primer eslabon de donde parte la que han de recibir mas adelante”.⁵³ Les paraules de Melcior deixaven palès que la intel·lectualitat lleidatana, sobretot l’elit il·lustrada i burgesa, acceptava educar a la dona, però només si la formació la conduïa a millorar les seves aptituds naturals de filla, mare i esposa. Altrament, la formació per als llocs de decisió polítics i laborals quedava reservada exclusivament a l’home.

Fora d’aquesta línia oficial i generalitzada, només semblen desmarcar-se els demòcrates, els quals, des de les planes del *Aquí Estoy*, lloaven l’obertura de dues escoles femenines de primer ensenyament en 1860 dirigides per les mestres Camila

⁵¹ *El Alba Leridana*, 42 (05.02.1860), pp. 1-2.

⁵² *El Alba Leridana*, 47 (17.02.1860), pp. 1-2.

⁵³ *El Alba Leridana*, 98 (15 de juny de 1860), p. 1.

Subiranes, una, i les germanes Vicenta i Ramona Mercader, l'altra. A diferència de la majoria d'escoles privades femenines de la capital, que només ensenyaven a cosir i les tasques pròpies de la mestressa de casa, aquestes escoles ensenyaven a les nenes a llegir, escriure, gramàtica, aritmètica, geografia, dibuix i, evidentment, "labores de todos géneros". El redactor que visità els centres es creia amb el deure:

*de recomendar este establecimiento que reclamaba indudablemente esta capital, falta hasta ahora de colegios de esta clase donde puedan ilustrarse señoritas recibiendo una educacion que el estado actual de nuestras costumbres hace del todo punto indispensable.*⁵⁴

Tot i els bons propòsits dels demòcrates, hem de concloure que el paper de la dona a mitjan XIX estava supeditat a la voluntat de l'home. Vista la mancança d'escoles i de voluntat per educar-la mínimament com a persona, la dona es podia donar per satisfeta amb què hom pensés en la seva formació elemental, la qual aniria dirigida a desenvolupar millor la seva tasca de mestressa de casa.

5. Una societat eurocentrista, catòlica, monàrquica i espanyolista.

Per una altra banda, si els fills i la dona estaven supeditats a l'autoritat del pare, quina seria l'opinió de l'home lleidatà, que se sentia europeu, quan es comparava amb els individus d'altres cultures poc desenvolupades. La resposta es pot intuir: es veia superior des del punt de vista espanyol i europeu. El prevere Francesc González, ho resumia contundentment a les planes de l'omnipresent *Alba Leridana*:

Suponed que un Laponés, ó un esquimal ó un habitante cualquiera de esas infelices regiones que gimen aun en los horrores del salvajismo, abre un dia los ojos en uno de esos grandes centros de cultura de que se envanece con orgullo el mundo civilizado ¿Qué sucede? ¡Infeliz! Sus ideas son tan reducidas que se podrian contar sin ascender á un gran guarismo. Todo lo ignora, hasta como y porqué se encuentra en este mundo, los misterios de la vida y las verdades de la muerte. Sus actos no llevan mas objeto que la satisfaccion de sus groseros instintos; ni alcanza que puedan tener otro fin que la baja satisfaccion de los sentidos.

Amb aquest panorama, Francesc González, un dels pretesos promotors de la Renaixença a Lleida, justificava a mitjan segle XIX la expansió civilitzadora que feia l'home blanc il·lustrat a les zones més poc desenvolupades del planeta. El prevere advertia:

*¡Quizá bajo aquella rústica corteza, se oculta como entre cenizas la llama del génio! Ahora bien, poned á su lado una de esas grandes figuras históricas que reflejan sobre la humanidad (...) estableced la comparacion; calculad la diferencia; esa diferencia es un hecho; este hecho es la educacion.*⁵⁵

Tanmateix, l'home del XIX espanyol entenia la cultura europea catòlica com la superior del planeta. La resta de civilitzacions foren menystingudes sense miraments i es consideraven inferiors. El conflicte bèl·lic que es desenvolupà a partir de l'octubre de

⁵⁴ *Aquí Estoy*, 26 (8 d'abril 1860), p. 4.

⁵⁵ GONZÁLEZ, Francesc, "Estudios pedagógicos", *El Alba Leridana*, 2 (6 d'octubre de 1859), p. 2.

1859 entre Espanya i el Marroc, per les agressions d'aquest darrer país a les places de Ceuta i Melilla, provocaren la declaració de guerra d'Espanya. Aquesta guerra, com diem, fou una font abundosa de literatura nacionalcatòlica espanyola, de la qual van beure tots els intel·lectuals lleidatans sense excepcions. Des de la Guerra del Francès (1808-1814) no s'havia vist un esclat patriòtic similar. El suport que va rebre l'exèrcit espanyol per part de tots els polítics i escriptors de Ponent demostrava els límits polítics de la Renaixença a Lleida, per la qual cosa hauríem de limitar el seu abast global catalanista fins a l'última dècada del segle XIX.

El canonge Manuel Mercader,⁵⁶ va recollir les paraules de Manuel Fuster Arnaldo a l'Ajuntament de Lleida quan s'assabentà de la declaració de guerra aprovada al Parlament espanyol i elaborà un contundent discurs a *El Alba Leridana* a favor de la intervenció al Marroc:

¡Dios lo quiere! Acaba de repetir por nosotros nuestro Excelentísimo cuerpo municipal, haciéndose digno eco de los Cruzados de Clermont. Si Dios lo quiere, repetimos nosotros, luego esta empresa es de Dios (...) con el sentimiento del honor ultrajado, la causa de Dios, la causa de la humanidad, la causa de la civilizacion.

Per tant, els eclesiàstics i els polítics usaren com argument principal per combatre l'enemic africà la religió catòlica amb l'excusa de voler civilitzar aquell territori. Mercader i Fuster, moderat l'un i progressistes l'altre, volien el mateix i relacionaven catolicisme amb civilització desenvolupada. L'exèrcit de:

España, decimos con nuestra municipalidad, lleva al seno del fanático islamismo, tan desatado y cruel para la guerra, como torpe e inepto para todo progreso en la paz, una mision de libertad, de civilizacion, de humanidad, frutos preciosos de la sangre divina derramada en la roca del calvario. ¡Al África! ¡Al África! Á ese pobre pueblo aletargado en las tinieblas del error y envuelto en sombras de muerte, vamos á importar no el hierro y el fuego, sino en cuanto sea preciso para abrir paso á la honra hispana.⁵⁷

D'un parer similar, però amb matisos, era la redacció de l'altre diari lleidatà del moment, *Aquí Estoy*, ja que si bé relacionava:

al entrar nuestros batallones en África entra con ellos la moderna civilización, la nacion presiente que esos hermosos países, guarida hoy de salvajes y asiento del mas repugnante fanatismo, van a ser conquistadas para que tomen parte en la inmensa tarea del progreso y desarrollo moral y físico, á que están entregadas las naciones occidentales; també es cert que matisava que un cop conquerit el

⁵⁶ Manuel Mercader Arroyo (Barcelona, 1823 - Mahó 1890), prevere. En 1847 s'ordenà sacerdot, en 1857 era canonge beneficiat de la Catedral de Lleida i de 1875 a 1890 ocupà el càrrec de bisbe a Menorca. Va escriure nombrosos articles a *El Alba Leridana* entre 1859 i 1860; i era afeccionat a la història, ja que constava com a soci corresponsal de la Reial Acadèmia de la Història, i a la natura, ja que va fundar una col·lecció d'història natural al Seminari Diocesà de Ciutadella. Va escriure: *Rudimentos de la gramática española*, Lleida, 1856. Vegeu MONESCILLO, Antolín, *Suplemento al Diccionario de Teología del Abate Bergier*, Madrid, 1857, p. 957; i PALOMEQUE TORRES, Antonio, *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1979, p. 343.

⁵⁷ MERCADER, Manuel, "España y Marruecos", *El Alba Leridana*, 14 (18.11.1859), pp. 1-2.

*Marroc complacenos creer inaugurarán una política tolerante, expansiva, propia en fin para desarrollar los intereses de la civilización.*⁵⁸

Ara bé, si el descrit més amunt era l'ambient regnant a Lleida només pel fet d'anar a la guerra, quan es consumà la victòria de les tropes espanyoles al febrer de 1860, l'esclat de joia fou espectacular. Com ja havia passat en els darrers mesos, les planes de *El Alba Leridana*, foren portaveu del sentiment del grup dirigent de Lleida. El 10 de febrer obria l'editorial amb el titular “¡¡¡Victoria!!!”, al qual seguien les següents paraules:

*La bandera española tremola en TETUAN: He aquí las mágicas palabras que han venido á henchir de satisfaccion y entusiasmo todos los pechos españoles: Hé aquí la fausta nueva, que ha lanzado á las calles á la poblacion entera en nuestras ciudades, que ha cerrado los almacenes, las tiendas, los talleres y ha improvisado la mas entusiasta y espontánea fiesta nacional (...) Loor al soldado que ha sabido entonar alegre un canto nacional, mientras limpiaba tranquilo la bayoneta empapada en sangre de sus enemigos. (...) Lérida ha sido, sin duda alguna, una de las poblaciones donde con mas espontáneas y entusiastas manifestaciones de alborozo se ha recibido esta agradable y satisfactoria noticia.*⁵⁹

Curiosament, un dels pocs exemples de la poesia lleidatana publicada en català d'aquesta època, es confeccionà arran d'aquest esdeveniment. Amb el títol *Ja son á dins!*, un anònim autor lleidatà elaborà unes estrofes sanguinàries que cantaven la bravura de l'exèrcit espanyol. Malauradament, el treball no anava signat, però el seu autor no devia voltar gaire lluny de la redacció del *Alba*, per la qual cosa ens sembla interessant transcriure'n alguns paràgrafs per poc conegut:

*Nova batalla... nova victoria;
Mes fou aquesta ben colossal.
Portan los ayres cantichs de gloria
Ja té l'Exercit á Tetuan.
Lo moro ab rabia que l' desespera
Als braus d'Iberia plassa ha d'obrir:
Ja hi veu plantada nostra senyera
Bermella y groga... Ja son á dins!
Tetuan ja s'presa dels fills d'Espanya!
Ab gran contento crida la gent:
Desde l' vall fondo fins la montanya
Gloria! s'escolta per tot arreu
L'ALBA, del SEGRE fresca Nereida
Mes richs adornos vol relluir
Y eco entusiástich del goig de LLEYDA
Canta: ¡Victoria!... ¡Ja son á dins!*⁶⁰

Però si bel·licós és el cant anterior, la palma se l'emportava un himne fet per Ramon Sans i Rives,⁶¹ lleidatà de naixement que exercí la docència als instituts de les

⁵⁸ *Aquí Estoy*, 4 (6 de novembre 1859), p. 1.

⁵⁹ LA REDACCIÓN, “Victoria”, *El Alba Leridana*, 44 (10.02. 1860), p. 1-2.

⁶⁰ *El Alba Leridana*, 44 (10.02. 1860), p. 2.

⁶¹ Ramon Sans i Rives (Lleida, 1823 – Múrcia, 1870) va nèixer a Lleida, però desenvolupà tota la seva

veïnes províncies de Terol i Osca, publicat a *El Alba Leridana* el 14 de febrer de 1860, on l'autor s'esplaiava a gust contra el poble magrebí i excel·lia les virtuts espanyoles ornades d'un gran fervor catòlic. El seu poema resumeix una part de les característiques del romanticisme conservador lleidatà.

*Ya el rústico turbante
Deshecho, escarnecido,
Se vé en el cieno hundido
Por el ibéero audaz;
La cruz de Santiago
Allá en el cielo brilla,
Que siempre fué á Castilla
Propicia en guerra y paz
Ya el honor de la España que un dia
El feroz agareno manchára,
Con su sangre traidora lavára,
Y mordiendo el polvo se vé: (...)
De heróica guerra el grito
Los ámbitos del mundo
Y el concavo profundo
Retumba en ronco son:
Herid, herid valientes
Al musulman impío;
Su sangre forme un rio,
Sus cráneos gran monton.
Truene el cañon y el aire,
Nunciando el triunfo, encienda;
Que tras la lucha horrenda,
La gloria dá esplendor.
Agita el estandarte
Nacion valiente Ibera,
Y dí: soy la primera
En ínclito valor.⁶²*

No insistirem més, les planes del *Alba Leridana*, el suposat promotor de la

trajectòria professional fora de la ciutat. Sans estudià la primària i la secundària en la seva ciutat natal. Després es matriculà en la Facultat de Jurisprudència de la Universitat de Saragossa, en la qual es llicencià en 1847. També estudià el batxillerat de Filosofia i Lletres (1848) i es va fer professor regent de Retòrica i Poètica. Primer treballà de professor d'història a l'institut de Lleida en el curs 1848-1849; després de professor en l'acadèmia jurídic pràctica de Saragossa; fins que aconseguí la plaça de catedràtic interí de clàssics llatins i retòrica i poètica a l'institut de Terol (10.04.1852), en el qual exercí el càrrec de secretari del 22 de març de 1853 al 5 de març de 1857, data en la qual fou nomenat director del centre. De 1860 a 1863 també desenvolupà la tasca de director de l'Escola de Magisteri de Terol. El 7 d'abril de 1863 era traslladat a l'Institut d'Osca com a professor de la seva assignatura i director propietari, però abans, en 1862, havia obtingut el grau de doctor en Dret a la Universitat Central de Madrid amb la tesis: *Juicio crítico sobre las siete partidas*, Madrid, 1862. Aquell any també va escriure un llibre de text: *Elementos de retórica y poética al alcance de todos*, Madrid, 1856. El 29 de desembre de 1865 era traslladat de nou a l'institut de Múrcia coma catedràtic de Geografia i Història. En 1854 SANS, Ramon, dirigia el *Discurso pronunciado en la solemne inauguracion del curso académico de 1854 á 1855 en el instituto de 2ª enseñanza de Teruel*, Terol, 1854. Aquell document informava que Sans era llicenciat en jurisprudència, advocat dels col·legis de Lleida, Saragossa i Terol, individu de la Societat Aragonesa d'Amics del País, professor de l'Acadèmia jurídicopràctica aragonesa i soci corresponsal de l'Acadèmia Arqueològica espanyola. Vegeu ROCA FLOREJACHS, Lluís, *D. Ramon Sans y Rives: datos biográficos y bibliográficos*, Lérida, Imprenta de José Sol Torrens, 1879.

⁶² SANS I RIVES, Ramon, "Poema", *El Alba Leridana*, 45 (14.02.1860), p. 3.

Renaixença a Lleida, aaven plenes aquells dies de sanguinaris escrits farcits de patriotisme espanyol. Repetim, els paràgrafs precedents només volen demostrar els límits del pensament en la Lleida isabelina. La conclusió és clara: els líders polítics i els intel·lectuals de la Renaixença lleidatana eren d'una religiositat indiscutible, majoritàriament monàrquics i partidaris d'una nació espanyola forta, de la qual es van sentir molt orgullosos quan va obtenir algun èxit militar.

Amb tot i amb això, de nou, un cop consumada la victòria, trobem matisos importants en el discurs demòcrata sobre aquesta qüestió. Si bé la redacció del *Aquí Estoy*, el seu portaveu periodístic, es mostrava inflammat: “¡Viva la Patria! ¡Gloria inmarcesible á nuestro valiente ejército! Es lo único que sabemos decir, secundando el patriótico entusiasmo que embarga nuestros pechos españoles”; no es rabejà amb l'enemic marroquí ni mostrà els tints catòlics del *Alba*, tot incidint, això sí, en l'uropeisme del triomf: “la barbarie africana sucumbe ante la civilizacion europea: los fieros y esclavizados hijos de Mahoma caen deslumbrados ante los emancipados hijos de España. ¡Gloria á la civilizacion! ¡Viva la libertad!”.⁶³

Amb tot, en la plana següent incloïa un “Himno á la toma de Tetuan”, que no deixava dubtes tampoc sobre la presumpció de la superioritat de la raça europea vers l'africana, tot defensant el seu espanyolisme:

*El glorioso pendon de Castilla
De Tetuan en los muros ondea,
Que en tenaz y sangrienta pelea
A esa chusma inhumana auyentó.
Ya la raza africana sucumbe,
Ya en convuls agonía se agita,
Que la España á esa raza precita
Ancha herida en su seno abrió.*

*Ya cayó la morisma vencida
en combate sangriento, feral.
¡Gloria gloria al ejército libre!
¡Gloria gloria á la España inmortal!.*⁶⁴

En definitiva, l'ultratge que sentia la societat lleidatana per l'afront marroquí no diferia gaire al de la resta de ciutats espanyoles, per la qual cosa no va costar molt reunir una comissió de 19 personalitats de la ciutat, encapçalada per l'alcalde Manuel Fuster Arnaldo i integrada per moderats com Domènec Gomar, 6 eclesiàstics de diferents institucions, progressistes com Jaume Nadal i Dídac Joaquim Ballester i demòcrates com Pere Pérez, Sebastià Ribelles Enrich, Miquel Ferrer i Antoni Mestres per fer un comunicat oficial a la província, que resumia el sentiment de la comunitat, i serveix per cloure la nostra argumentació sobre aquest tema:

Nuestros soldados corrieron á levantar la gloriosa bandera de España allí donde se atrevió á ofenderla el berberisco infiel; y al hacer correr á torrentes la sangre enemiga, ha sellado con la suya generosa el noble empeño contraído á nombre

⁶³ “Toma de Tetuan”, *Aquí Estoy*, 18 (12 de febrer 1860), p. 1.

⁶⁴ “Himno á la toma de Tetuan”, *Aquí Estoy*, 18 (12 de febrer 1860), p. 2.

*de la patria.*⁶⁵

Per tant, no ens hauria d'estranyar que la citada comissió i l'ajuntament lleidatà programessin actes commemoratius durant tres dies (del 12 al 14 de febrer de 1860) per al gaudi de la ciutadania que, si fem cas dels diaris d'aquell moment, es van viure com una festa popular amb balls, les tradicionals curses de braus, jocs populars i professions religioses.⁶⁶

Conclusió

En les planes anteriors hem vist, potser d'una forma sorprenent, que tot i les divisions ideològiques que podien tenir els membres del grup dominant de Lleida a mitjan vuit-cents, aquests compartien una actitud molt similar a l'hora de valorar els usos i costums que determinaven el seu comportament social i l'exercici del seu govern a Ponent. L'oposició *de partit* fou sobretot política i social per aconseguir controlar el poder local; però *culturalment* els polítics i les personalitats més influents de la societat lleidatana no manifestaren una divergència notable en la seva moralitat i mentalitat global entre 1833 i 1868.

Els usos i costums dels polítics liberals i els intel·lectuals més destacats conformaren una societat paternalista durant l'època isabelina (1833-1868), en la qual el grup dominant apostà per la integració progressiva de la població a través de l'educació sense que la major part dels ciutadans, nou concepte polític i legal, poguessin participar del joc polític i social, cosa que fins al sexenni democràtic (1868-1875) no es començà a desenvolupar.

Així, la societat lleidatana del primer liberalisme fou encara molt elitista, en el sentit que només un tant per cent molt reduït de la població (entre el 2 i el 16 %) podia gaudir de tots els drets polítics i socials.⁶⁷ A banda, en aquest sistema de jerarquies, hi havia encara sectors socials com les dones, els nens o els estrangers que es mantenien en un sector marginal de la societat en què es privilegiava, primer, als grans contribuents i, en segon lloc, als caps de família o veïns amb casa oberta en la ciutat. Finalment, conclourem dient que aquest sistema de jerarquies anava embolcallat d'una mentalitat global molt catòlica, monàrquica, eurocentrista i espanyolista, la qual determinava, amb la mirada del segle XXI, un espai públic extremadament tradicional, molt allunyat encara del mínim sistema de llibertats en què la potencialitat humana es pot desenvolupar.

⁶⁵ “A la provincia”, *Aquí Estoy*, 18 (12 de febrer 1860), p. 2.

⁶⁶ *Aquí Estoy*, 18 i 19 (12 de febrer 1860 i 19 de febrer de 1860), p. 4 ambdós.

⁶⁷ A mode d'exemple, aquests percentatges correspondrien a la possibilitat de votar a les eleccions municipals segons governessin els moderats (250 electors sobre uns 19.000 habitants en 1853) o els progressistes (2.100 electors sobre 12.500 habitants en 1841). CASALS, Quintín, “La Normativa municipal española a mediados del siglo XIX. Espacio electoral y definición social del modelo liberal en Lleida”, *Trienio*, 38 (novembre 2001), pp. 111-154.

Bibliografia

- BALLESTER, Dídac Joaquim, "Estado de la Agricultura en la provincia de Lérida", a *Fomento: Revista Semanal de Agricultura, Industria, Comercio y Obras Públicas*, Año 6, Número 38 (12 de febrer de 1855), pp. 453-456.
- BALLESTER, Dídac Joaquim, *El Alba Leridana*, 1 (3 d'octubre de 1859), p. 1.
- BALLESTER, Dídac Joaquim, *Reseña de algunas mejoras de que es susceptible la ciudad de Lérida y que pueden llevarse a cabo en poco tiempo con sus propios recursos y sin gravar al vecindario*, Lleida, José Sol, 1860.
- BARROS, Carlos, "Historia de las mentalidades, historia social", *Estudios Históricos, Anuario de la Maestría en Historia de la Universidad Autónoma Metropolitana*, 2 (1994), pp. 31-69 (http://www.h-debate.com/cbarros/spanish/hm_historia_social.htm); i "Historia de las mentalidades I", *Historia Viva. La historia en crecimiento* (edición digital en WORD, http://72.14.203.104/search?q=cache:msn6VuNwaVcJ:www.educarchile.cl/humano2/h2/asp/home.asp%3Fid_entity%3D783153%26id_group%3D783075%26Show%3D+educarchile+%22carlos+barros%22&hl=es&gl=es&ct=clnk&cd=2, revisión febrero 2006), "Historia de las mentalidades II", *Historia Viva. La historia en crecimiento* (edición digital en WORD, http://72.14.203.104/search?q=cache:msn6VuNwaVcJ:www.educarchile.cl/humano2/h2/asp/home.asp%3Fid_entity%3D783153%26id_group%3D783075%26Show%3D+educarchile+%22carlos+barros%22&hl=es&gl=es&ct=clnk&cd=2, revisión febrero 2006).
- BAUTISTA, Marcelino, *Los diputados pintados por sus hechos: colección de estudios biográficos sobre los elegidos por el sufragio universal en las Constituyentes de 1869*, Madrid, R. Labajos y Compañía, 1869, V. 3.
- BONET I BONFILL, Francesc, *Discurso inaugural leído el día 1º de Octubre de 1855*, Lleida, José Sol.
- BORRELL, Josep i SANVICÉN, Paquita *La Renaixença a Lleida. Lluís Roca i Florejachs – Josep Pleyan de Porta*, Lleida, Universitat de Lleida, 1998.
- CALAHORRA, Juan, "Un consejo a los padres y maestros", *El Alba Leridana*, 76 (24 d'abril de 1860), p. 2.
- CASALS, Quintí, *El Trienni Progressista a lo Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, Pagès Editors, 2000.
- CASALS, Quintí, "La Normativa municipal española a mediados del siglo XIX. Espacio electoral y definición social del modelo liberal en Lleida", *Trienio*, 38 (novembre 2001), pp. 111-154.
- CASALS, Quintí, *Polítics de Lleida*, Lleida, 2002.
- CASALS, Quintí, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, Universitat de València, 2006.
- CASALS, Quintí, "Dona, educació i ciència a Lleida durant el segle XIX fins al 1930", dins DDAA, *Dones de Lleida: de la restauració a la Guerra Civil*, Lleida, Alfazeta, 2010, pp. 57-89.
- CASALS, Quintí, *Els Inicis de la historiografia contemporània a Lleida*, Poble de Claramunt, Ajuntament de Poble de Claramunt, 2010.
- CASTEL, Josep, *Exposicion de las principales mejoras que conviene introducir en la 1ª y 2ª enseñanza dirigida al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1853.
- CORBELLA, Jacint i SECULÍ, Josep, *Nomina Academicorum (1770-1995)*, Barcelona, Real Academia de Medicina de Barcelona, 1995, pp. 26-27.
- COROMINAS, Joan, *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un Diccionario*

Crítico de los Escritores Catalanes y dar alguna idea e la antigua y moderna literatura de Cataluña que en 1836 publicó D. Félix Torres Amat, Burgos, Imp. de Arnaiz, 1849, pp. 7-9.

ELIAS, Antoni, *Diccionario Biográfico y Bibliográfico de Escritores y Artistas Catalanes del siglo XIX*, Barcelona, Imprenta de Fidel Giró, Tomo I, 1889, pp. 10-15.

ESCOLÀ, Josep Maria, *Anales de la Academia Bibliográfico-Mariana, año 1 (1863)*.

FELIU, Joan, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbitero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, José Sol, 1850.

FERRER GARCÉS, Miguel, *Oracion Inaugural leida por el Licenciado en Jurisprudencia, Catedrático de Geografía é Historia en el Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida, Miguel Ferrer y Garcés, en la Solemne apertura del curso escolar de 1849 á 1850, 1 de Octubre de 1849*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1849.

FERRER GARCÉS, Miquel, “Lérida 6 de Octubre”, *El Alba Leridana* (6 d’octubre de 1859), p. 1.

FERRER GARCÉS, Ramon, “El hombre y la muger”, *El Pasatiempo*, número 11 (20 de juliol de 1845), p. 169-171.

FUSTER ARNALDO, Manuel, “Origen de las sociedades”, *El Alba Leridana*, número 12 (11 de noviembre de 1859), pp. 1-2.

GARRIDO, Fernando, *La república democrática, federal universal, nociones elementales de los principios democráticos dedicadas á las clases productoras*, Lerida, José Sol, 1855.

GONZÁLEZ, Francesc, *Acta de la apertura del curso académico de 1858 á 1859 verificada en el Instituto de Lérida en 16 de Setiembre de 1858. Discurso inaugural pronunciado per le presbítero Don Francisco González profesor de matemáticas en el mismo establecimiento*, Lleida, José Sol, 1858.

GONZÁLEZ, Francesc, “Estudios pedagógicos”, *El Alba Leridana*, número 2 (6 d’octubre de 1859), pp. 1-2.

GONZÁLEZ, Francesc, *Sermon que pronunció Francisco González Puig en la Santa Iglesia Catedral de Lérida en la Fiesta Religiosa celebrada el dia 16 de Setiembre de 1864 al inaugurarse el Concurso y Esposicion Regional de Frutos convocada en dicha ciudad por el Instituto Agrícola Catalan de San Isidro*, Lleida, José Sol, 1864.

Guia de Forasteros para el año 1866, Madrid, Imprenta Nacional, 1865.

LLADONOSA, Manel, *Carlins i liberals a Lleida (1833-1840)*, Lleida, Pagès editors, 1993.

LLADONOSA, Manuel; CASALS, Quintí; i PONS, Josep Maria, *La construcció de la modernitat a Lleida: Manuel Fuster Arnaldo i el seu temps (1808-1864)*, Lleida, Segre, 2009.

MERCADER, Manuel, “España y Marruecos”, *El Alba Leridana*, 14 (18.11.1859), pp. 1-2.

MONESCILLO, Antolín, *Suplemento al Diccionario de Teologia del Abate Bergier*, Madrid, 1857, p. 957.

NADAL MEROLES, Jaume, *Discurso pronunciado el día 1 de octubre de 1846 en la apertura del curso académico del Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida ; por el catedrático Jaime Nadal*, Lleida, José Sol.

NADAL MEROLES, Jaume, *Eco del Segre*, segunda época, número 24 (28 d’agost de 1854), p. 3.

NADAL MEROLES, Jaume, *Memoria sobre el estado del Instituto y Colegio de Segunda Enseñanza de Lérida ; que en el solemne acto de la apertura del curso de 1869*

- a 1870 leyó el Dr. Don Jaime Nadal, Lleida, Imprenta de José Sol e hijo, 1869.
- NOFRE, David, "Saber separar lo bueno de los malo, lo cierto de lo incierto: la Frenología y los médicos catalanes c. 1840 - c.. 1860", en *Scripta Nova*, Vol. XI, 248 (15.09.2007).
- ORTONEDA MAYORAL, Emili, "Metges i cirurgians més rellevants a Lleida en els segles XVIII i XIX", *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència*, Any 1999, Vol. 31, p. 45.
- PALOMEQUE TORRES, Antonio, La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857, *Barcelona, Universitat de Barcelona*, 1979.
- PÉREZ, Pere, "Conato de artículo", *Aquí Estoy*, número 23 (18 de marzo de 1860), pp. 1-2.
- PLEYAN DE PORTA, Josep, *Apuntes de historia de Lérida, o sea, Compendiosa reseña de sus más principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos, Lérida, Imp. Carruez, 1873.*
- PONS, Josep Maria, *El sistema polític a Lleida durant els anys de consolidació del liberalisme censatari (1843-1868)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- PONS, Josep MARIA, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Lleida, Pagès editos, 2002.
- ROCA FLOREJACHS, Lluís, D. Ramon Sans y Rives: datos biográficos y bibliográficos, *Lérida, Imprenta de José Sol Torrens, 1879.*
- SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *Eco del Segre*, segunda época, número 1 (1 d'agost de 1854), presentación.
- SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *Eco del Segre*, segunda época, número 22, 25 d'agost de 1854, p. 1.
- SÁNCHEZ DE LA CAMPA, Juan Miguel, *La instruccion pública en España*, Madrid, 1854.
- SANS, Ramon, Discurso pronunciado en la solemne inauguracion del curso académico de 1854 á 1855 en el instituto de 2ª enseñanza de Teruel, *Terol, 1854.*
- SANS I RIVES, Ramon, "Poema", *El Alba Leridana*, número 45 (14.02.1860), p. 3.
- VOVELLE, Michel, *Ideología y Mentalidades*, Barcelona, Ariel, 1985.

